

“Het is mooier en ook gewoner dan ik had gedacht.”
Onderzoek naar het goede leven in
woongemeenschappen.

Nelleke Drop

s4255925

Dr. Elisabeth Hense

Masterscriptie van de Masteropleiding Religiewetenschappen aan de Faculteit Filosofie,
Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen

24.306 woorden

Juli 2017

Verklaring van eigen werk

Hierbij verklaar en verzeker ik, Nelleke Drop, dat voorliggende eindwerkstuk getiteld ‘ “Het is mooier en ook gewoner dan ik had gedacht.” Onderzoek naar het goede leven in woongemeenschappen.’, zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen dan die door mij zijn vermeld zijn gebruikt en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken – ook elektronische media – is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Sambeek, 16-07-2017

Nelleke Drop

Inhoudsopgave

0. Verklaring van eigen werk	1
Voorwoord	2
1. Inleiding	
1.1 Intro	4
1.2 Probleemstelling en onderzoeksvraag	4
1.3 Doelstelling van het onderzoek	6
1.3.1. Persoonlijk	6
1.3.2 Status questiones	7
1.3.3 Belang voor de lezer	10
1.3.4 Breder kader	11
1.4 Gebruikte bronnen	14
1.5 Gebruikte methode	14
1.6 Theoretisch kader	17
2. Resultaten	
2.1 De interviews	21
2.2 De woongemeenschappen	21
2.3 Het analyseren van interviews	24
2.4 Resultaten van de deelvragen	25
3. Conclusies	48
4. Samenvatting	53
5. Bibliografie	55
Bijlagen:	
A. Mail met verzoek om interviews	57
B. Vragenlijst interviews	58
C. Legenda interviews	59
D. Uitgewerkte interviews	61
- Polderdrift, Arnhem	
- Kleiklooster, Amsterdam	
- Pioniershof, Twello	
- Emmaüs Feniks, Tegelen	
- Focolare, Nieuwkuijk	

Voorwoord

Met deze masterscriptie sluit ik mijn studie Religiewetenschappen af. Tijdens deze studie heb ik veel geleerd over het verschijnsel religie, in heden en verleden, hier en elders in de wereld. Religie heeft alles te maken met hoe mensen vorm geven aan wat zij beschouwen als het goede leven.

Met deze scriptie hoop ik wat meer zicht te geven op wat oprichters en bewoners van woongemeenschappen verstaan onder het goede leven en hoe zij dat vorm geven in hun leven in de woongemeenschap. Daarvoor heb ik gesproken met negen personen in vijf woongemeenschappen. Hen wil ik vooral heel hartelijk danken voor hun medewerking; ze vertelden in alle openheid over de praktijk en de idealen van hun woongemeenschap en hun persoonlijke betrokkenheid daarbij. Mijn dank gaat uit naar Polderdrift, Kleiklooster, Pioniershof, Emmaüs Feniks en Focolare voor hun gastvrijheid. Hoewel het schrijfproces van deze scriptie niet altijd even vlot verliep was ik blij met de keuze van het onderwerp. Ik heb het interviewen als inspirerend ervaren en het uitwerken van de interviews vond ik boeiend. Elisabeth Hense wil ik heel hartelijk danken voor de begeleiding.

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1 Intro

Kloosters sluiten hun deuren, communes zijn al lang verdwenen: je zou denken dat vormen van gemeenschappelijk wonen hopeloos uit de tijd zijn. In een individualistische samenleving zou het niet meer passen. Niets is echter minder waar: *FGW (Federatie Gemeenschappelijk Wonen)* schat het aantal woongemeenschappen in Nederland op 10.000 en dit aantal groeit nog steeds. Daarmee zou 1% van de bevolking in een woongemeenschap wonen. Zelf woon ik in een woongemeenschap in een voormalig klooster. Van de ruim 700 woongemeenschappen waarmee *FGW* contact heeft, is 40% een woongemeenschap van ouderen.¹ Woongemeenschappen bestaan dus nog volop maar wel in nieuwe of aangepaste vormen: behalve de genoemde woongemeenschappen van ouderen, zijn er een groeiend aantal projecten centraal wonen, ecowijken en moderne kloosters. Stuk voor stuk plekken waar mensen rond een bepaald ideaal samen wonen en soms ook werken. In deze scriptie wil ik verkennen wat dat ideaal is, wat de oprichters en bewoners van deze woonvormen beschouwen als het goede leven en welke rol deze woongemeenschappen spelen in de maatschappij. Met deze zelfde invalshoek bekeek ik eerder twee woongemeenschappen en schreef over deze twee casestudies elk een paper. Met dit onderzoek wil ik meerdere woongemeenschappen voor het voetlicht brengen en me hier verder in verdiepen.

1.2 Probleemstelling, onderzoeksvragen en definities

Aanleiding

De onderzoeken voor beide papers, bij *Meergeneratie Wonen Nijmegen* en bij *Voormekaar* in Boxmeer, geven aanleiding tot verdere verdieping van de vraag naar de fundamenteën van de woongemeenschappen. In mijn paper over de woongemeenschap *Voormekaar*² concludeer ik dat de basisgoederen zoals de Skidelsky's die benoemen als aspecten van het goede leven³ verwezenlijkt kunnen worden in deze woongemeenschap. Wat verstaan bewoners van een woongemeenschap onder het goede leven, hoe wordt dat vormgegeven en vastgehouden in het gemeenschappelijk wonen? Ik vind het vooral interessant hoe zich dit uit in maatschappelijke inzet en daarom heb ik mij beperkt tot woongemeenschappen die zichzelf een maatschappelijke taak of rol hebben toebedeeld.

Vraagstelling en deelvragen

Mijn vraagstelling is:

Wat is 'het goede leven' volgens bewoners van enkele woongemeenschappen in Nederland die zich een maatschappelijke taak hebben toebedeeld en hoe geven ze het samenleven en deze maatschappelijke inzet vorm?

Deelvragen:

¹ Federatie Gemeenschappelijk Wonen, www.gemeenschappelijkwonen.nl (geraadpleegd op 11 juli 2016).

² Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*.

³ Robert en Edward Skidelsky, *Hoeveel is genoeg* (Antwerpen: De Bezige Bij, 2013), 201.

- Waaruit bestaat 'het goede leven' waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven?
- Op welke manier geven ze vorm aan het gemeenschappelijk wonen?
- Op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak of rol?

Termen en definities

Een woon-of leefgemeenschap is meer dan een groep mensen die, om andere rede dan familiebanden, samen in een gebouw wonen. Hoe wordt dat 'meer' omschreven? *Federatie Gemeenschappelijk Wonen* spreekt van 'Gemeenschappelijk wonen' en definieert dit als 'alle vormen van wonen waarbij meerdere huishoudens één of meer ontmoetings- en/of werkruimten gemeenschappelijk gebruiken en beheren, waarbij het lidmaatschap vrijwillig is en de groep zelf beslist over de toelating van nieuwe leden.'⁴

De *Landelijke Vereniging Centraal Wonen* spreekt ook van 'Gemeenschappelijk Wonen': 'een vorm van wonen waarbij meerdere bewoners/huishoudens bewust kiezen om met elkaar te wonen en waarbij de huishoudens over een zelfstandige woning of wooneenheid beschikken en tevens gemeenschappelijke voorzieningen en ruimten met elkaar delen.'⁵

De *LVGO, Landelijke Vereniging Gemeenschappelijk Wonen van Ouderen*, noemt twee kenmerken van woongemeenschappen van ouderen: ten eerste dat de bewoners bereid zijn tot gemeenschappelijke activiteiten en wederzijdse hulp. Daarbij gaat het niet om mantelzorg maar om 'gewoon ouderwetse burenhulp (noaberschap) in de meest ruime zin.' Het tweede kenmerk is dat bewoners gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor het project; dat ze het zelf bewonen en samen het toelatingsbeleid vormgeven.⁶ Hiermee wordt duidelijk dat het hier niet gaat om woonvormen voor ouderen, als alternatieven voor zorginstellingen, maar uitdrukkelijk woonvormen van ouderen.

De bovengenoemde koepelorganisaties, *FGW, LVCW en LVGO*, hanteren brede definities die meer de vormgeving beschrijven, en niet ingaan op mogelijke doelstelling of motieven. De *LVCW* ziet gemeenschappelijk wonen wel als een woonvorm waar een aantal maatschappelijke doelstellingen meer kans hebben om tot ontwikkeling te komen, zoals ontplooiingskansen voor ieder individu, emancipatie, bewust omgaan met het milieu, solidariteit en sociale rechtvaardigheid.⁷

Ik richt me op woongemeenschappen die als doel hebben gezamenlijk een bepaald levensideaal vorm te geven. Het Engelse begrip 'Intentional community' is wat dat betreft accurater dan het Nederlandse 'leefgemeenschap' of 'woongemeenschap' omdat het de doelgerichtheid weergeeft. 'Intentionele woongemeenschap' is geen begrip wat ik verder ben tegengekomen, het is geen gangbaar Nederlands, maar het hebben van een bepaalde 'intentie' is wel wat bedoelde woongemeenschappen gemeenschappelijk hebben. Er is sprake van gedeelde waarden of overtuigingen. De gemeenschap is er niet zomaar maar heeft een bepaalde 'intentie', richt zich op bepaalde doelen, vanuit bepaalde waarden.

In twee onderzoeken naar leefgemeenschappen komt die doelgerichtheid wel in de definitie ter sprake. In 'Op zoek naar een eigen plek, rurale leefgemeenschappen in Noordwest Europa', een

⁴ www.gemeenschappelijkwonen.nl (geraadpleegd op 11 juli 2016).

⁵ Landelijke Vereniging Centraal Wonen, www.lvcw.nl (geraadpleegd op 18 juli 2016).

⁶ Landelijke Vereniging Groepswonen van Ouderen, www.lvgo.nl (geraadpleegd op 11 juli 2016).

⁷ www.lvcw.nl (geraadpleegd op 18 juli 2016).

proefschrift uit 2006 van Louise Meijering, wordt 'intentional community' in de Engelse tekst gebruikt en 'leefgemeenschap' in de Nederlandse samenvatting.⁸ Zij definieert leefgemeenschap als 'doelbewuste, gemeenschappelijke, alternatieve manier van leven aan de rand van de samenleving'. Kenmerken zijn: minimaal 3 tot 5 volwassen leden die niet alleen door familierelaties verbonden zijn en vrijwillig lid zijn; hun gemeenschappelijke ideologie wordt aangehangen door alle leden en bezit is (deels) gemeenschappelijk; er is een geografische en psychologische afzondering van de samenleving en het belang van de groep staat boven het individuele belang.⁹ In de studie komt overigens naar voren dat dit laatste vaak niet het geval is.

Y. Rienderhoff deed een klein etnografisch onderzoek naar de wijze waarop idealen vormgegeven worden in wat zij noemt 'idealistische woongemeenschappen'. Haar definitie daarvan is: 'Een groep mensen die ervoor gekozen hebben om te leven met of dichtbij elkaar om een gezamenlijke leefstijl te creëren met een gemeenschappelijk doel, gegrond op politieke, sociale of religieuze basis.'¹⁰

Wat betreft de term volg ik Meijering en gebruik het woord woongemeenschap of leefgemeenschap beiden, zoals bedoeld met 'intentional community'.

Kijkend naar voorgaande definities is het van belang, gezien mijn vraagstelling, zowel de vorm als het doel een plek te geven in de definitie. Ik definieer woon- of leefgemeenschap als: 'een groep mensen die ervoor gekozen hebben om met elkaar te leven in een gebouw of wijk op basis van gedeelde idealen en een gezamenlijk doel'. Kenmerken zijn dat de bewoners de woongemeenschap zelf organiseren en besturen, elkaar op regelmatige basis ontmoeten, gezamenlijke activiteiten ontplooiën en enkele ruimten en/of voorzieningen delen. Hiermee sluit ik dus woonvormen uit die vanuit overheid of zorgorganisaties worden geïnitieerd bijvoorbeeld voor ouderen of mensen met een beperking.

In het kader van deze scriptie kies ik voor woongemeenschappen die zichzelf een maatschappelijke taak of rol hebben toebedeeld en dit aspect kan toegevoegd worden aan de kenmerken. De definitie van de te onderzoeken woongemeenschap wordt dan: 'Een groep mensen die ervoor gekozen hebben om met elkaar te leven in een gebouw of wijk op basis van gedeelde idealen, een gezamenlijk doel en zich als groep een maatschappelijke taak of rol hebben toebedeeld'.

1.3 Doelstelling

1.3.1 Persoonlijk

Zelf woon ik nu 24 jaar in een woongemeenschap, *Het Kloosterhuis*, in Sambeek. Dit was aanleiding om voor het Masterseminar Vergelijkende Religiewetenschappen een case-study te doen, bij de woongemeenschap in oprichting *Meergeneratie Wonen Nijmegen*. Het Masterseminar Systematische Religiewetenschappen over spiritualiteit en maatschappelijke verandering gaf aanleiding om hierop verder te gaan. Voor mijn paper over dit onderwerp deed ik een case-study bij de woongemeenschap van ouderen *Voormekaar* in Boxmeer. Uit de interviews en eigen ervaring komt steeds naar voren dat wonen in een gemeenschap veel vraagt van mensen maar ook veel geeft. Om die balans goed te houden is de vorm van belang, hoe het is georganiseerd: de verdeling van

⁸ Louise Meijering, *Making a place of their own*, Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen (Groningen, 2006).

⁹ Meijering, *Making a place of their own*, 3

¹⁰ Rienderhoff Y., *Een andere wereld of een wereld apart*, Masterscriptie UvA (Amsterdam, 2007)

ruimte, de tijd die erin wordt gestoken, de scheiding tussen privé en gemeenschappelijk, de besluitvorming. Maar naast het 'hoe' is ook het 'waarom en waartoe' van groot belang. De drijfveren, motieven en het doel maken dat het wonen niet het enige is wat de bewoners bindt. Zoals het motto van 'Het Kloosterhuis', "niet zomaar een dak", niet alleen verwijst naar het bijzondere gebouw, een voormalig klooster, en de bijzondere vorm van wonen, gemeenschappelijk, maar ook dat de bewoners dat 'niet zomaar' doen maar daar een bepaald ideaal en doel voor ogen hebben.

1.3.2. Status questiones: voorgeschiedenis en actuele debat

Historisch perspectief

Als we kijken naar de geschiedenis, dan zien we dat kloosters vaak plekken van vernieuwing en experiment geweest zijn, bijvoorbeeld in landbouw, geneeskunde en wetenschap. Blijkbaar was het samenleven op basis van een bepaald gedeeld ideaal een vruchtbare grond daarvoor. Sinds de 19^e eeuw zijn er naast de kloosters ook andere vormen van gemeenschappelijk wonen ontstaan. Onder meer als realisering van utopieën die schrijvers en kunstenaars schetsten in hun verlangen naar een ideale samenleving. Zo stichtte de schrijver Frederik van Eeden eind 19^e eeuw *Walden*, gebaseerd op het gelijknamige boek van Thoreau.¹¹ Later in de 20^e eeuw kwamen er communes en woongroepen waar het meer ging om het zich afzetten tegen de strak gestructureerde en genormeerde samenleving. Waar bepaalde vormen langzaamaan verdwijnen ontstaan er weer nieuwe vormen van gemeenschappelijk wonen die meer passen bij de tijdgeest of zoeken naar een antwoord op bepaalde maatschappelijke vragen. Zoals eco-wijken als reactie op de milieuproblemen, woonvormen van ouderen als reactie op vergrijzing en verschraving van de ouderenzorg en nieuwe vormen van kloosterleven als reactie op het verdwijnen van kloosters en ontkerkelijking.

Soorten woongemeenschappen

Meijering maakt op basis van onderzoek een indeling in vier soorten (rurale) leefgemeenschappen: de religieuze, de ecologische, de communale en de praktische. De religieuze leefgemeenschap kenmerkt zich door gemeenschappelijke religieuze overtuigingen, rituelen en leefwijze; er is weinig privacy, een centraal bestuur en gedeeld bezit. De ecologische leefgemeenschap is gericht op het milieu en de activiteiten concentreren zich op een milieuvriendelijke manier van werken en leven, zoals het verbouwen van voedsel. Bij de communale leefgemeenschappen staat het samenleven centraal; niet alleen gericht op de eigen groep maar ook op de omgeving. Hierbij moet niet gedacht worden aan de traditionele commune want in de meeste communale leefgemeenschappen beschikken de leden over een eigen woning. Praktische leefgemeenschappen zijn opgericht op utilitaire gronden, bijvoorbeeld gemeenschappelijke voorzieningen. Deze vorm kan soms veel gelijkenis vertonen met de gewone buurt waar mensen samenleven.¹²

¹¹ Nelleke Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*, (Paper, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015), 5.

¹² Meijering, *Making a place of their own*, 126-127.

De kenmerken van een leefgemeenschap die Meijering hanteert, te weten ‘afzondering van de maatschappij’ en ‘het groepsbelang boven het individuele belang’ blijken het sterkst te spelen in de religieuze leefgemeenschap, in beperkte mate in de communale en ecologische en vrijwel afwezig te zijn in de praktische. Daarnaast zijn zowel de communale als zeker de praktische leefgemeenschap niet allemaal ruraal te noemen.¹³

Rienderhoff baseert zich in haar studie ook op deze indeling van Meijering en doet participerend onderzoek en interviews bij drie woongemeenschappen in de ecologische en communale categorie. Veel woongemeenschappen zullen kenmerken hebben van meer dan één categorie, zo heeft vrijwel elke leefgemeenschap ook communale en praktische kenmerken, maar deze indeling geeft goed weer wat de basis is van de betreffende gemeenschap.

Positie in de samenleving

Eén van de kenmerken van woongemeenschappen die Meijering noemt, ‘afzondering van de maatschappij’ kom ik niet tegen op de websites van overkoepelende organisaties en de woongemeenschappen zelf. Integendeel: veel woongemeenschappen laten zich zien met websites en facebookpagina’s, sluiten zich aan bij overkoepelende organisaties en organiseren iets voor de buurt of houden open huis. Vermoedelijk is dit een belangrijke ontwikkeling: van naar binnen gekeerd, teruggetrokken, naar volop in de samenleving aanwezig en naar buiten gericht.

Rienderhoff schrijft: “Aangezien idealistische leefgemeenschappen vaak een basis hebben in maatschappijkritiek en uitgaan van bepaalde visies hoe een betere wereld eruit zou kunnen zien, zou je kunnen verwachten dat juist de terugkoppeling van de ontwikkelde alternatieven en tegenculturele boodschappen een belangrijk onderdeel zullen uitmaken in het leven van de bewoners.”¹⁴ Het blijkt dat dit tegenwoordig vooral vorm krijgt in het contact met familie, vrienden en bekenden terwijl het politieke engagement, dat in de eerdere jaren bestond uit demonstraties en acties, veel minder is geworden.¹⁵

Als het gaat om ontwikkelingen in de relatie met de samenleving, merkt Meijering op dat het oprichten van een leefgemeenschap uit ontevredenheid met de maatschappij iets is van alle tijden. In de jaren 60 zijn er twee ontwikkelingen die het ontstaan van rurale leefgemeenschappen beïnvloedden: een grotere tolerantie ten opzichte van afwijkende woonvormen en de hang naar het, soms geïdealiseerde, platteland als reactie op de verstedelijking. Een beweging van terug naar de natuur, meer gemeenschappelijk en eenvoudiger leven, die nog steeds doorgaat.¹⁶ Deze reactie op onvrede of bezorgdheid over de samenleving, heb ik ook opgemerkt in de studie naar *Meergeneratie Wonen Nijmegen*. De geïnterviewden zagen de vormgeving van hun leefgemeenschap als een logische reactie op onze tijd en cultuur: hun keuze voor duurzaamheid als een noodzakelijke reactie op de milieuproblematiek, hun keuze voor samenleven als tegenhanger van individualisme, eenzaamheid en gebrek aan contact. Maar ook hun aandacht voor spiritualiteit als reactie op zowel oppervlakkigheid als geïnstitutionaliseerde religie (kerk) en meer holistisch leven als reactie op fragmentarisering.¹⁷

¹³ Meijering, *Making a place of their own*, 112-113.

¹⁴ Rienderhoff, *Een andere wereld*, 25.

¹⁵ Rienderhoff, *Een andere wereld*, 56.

¹⁶ Meijering, *Making a place of their own*, 126.

¹⁷ Nelleke Drop, *Meergeneratie Woonproject Nijmegen*, (Paper, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015), 23.

Ontwikkelingen

Als ik nu op internet zie wat er aan woongemeenschappen is en ontstaat lijkt het dat er op dit terrein veel verandering gaande is. De traditionele vormen van woongemeenschappen bestaan nog steeds maar veranderen intern en daarnaast zijn er allerlei nieuwe vormen in opmars, variërend van eco-wijken tot groepswonen van ouderen en moderne kloosters.¹⁸ Hoewel ik het hier verder buiten beschouwing zal laten is er ook een opmars gaande van kleinschalige woonvormen in de zorg: woonvormen voor ouderen, zorgboerderijen en andere woongroepen voor mensen met een beperking.

Rienderhoff ziet een ontwikkeling van gedeelde culturele identiteit en utopische visie in de jaren '60 naar meer culturele en individuele verscheidenheid in de jaren '90.¹⁹ Van gemeenschappelijkheid naar aandacht voor de individuele behoefte.²⁰

Sander de Kraker onderzocht recent, in 2015, tien ecodorpen/-wijken door middel van interviews met de initiators. Hij vroeg hen om 100 punten te verdelen over zes soorten intenties die voor hen een rol speelde bij de start van het ecodorp. Zo kreeg hij een volgorde van belangrijkheid. De uitkomst: 35% sociaal, 32% duurzaamheid, 11% spiritueel/metafysisch, 9% politiek, 8% economisch en 5% anders.²¹ Bij de spirituele categorie kwamen aspecten naar voren als: alles hangt met alles samen, verantwoordelijkheid voor de aarde.

Nieuwe vormen van religieuze leefgemeenschappen

Hoewel de traditionele kloosters in rap tempo hun deuren sluiten, is de belangstelling voor het kloosterleven groeiende. Dit uit zich ook in nieuwe vormen van kloosterleven of vormen van monastiek leven. Als een inspiratiebron voor de kerk zoals één van de organisatoren van een inspiratiedag (februari 2016) over 'Monastiek: anders missionair!?' uitlegt: de nadruk ligt op terugkeer naar de kern, rust en stilte: "Kloosters zijn oefenplekken voor zwijgen en zijn".²² De belangstelling voor deze dag (150 inschrijvingen voor 100 plaatsen) toont hoeveel interesse hiervoor is. In artikelen en op websites, wordt verwezen naar 'New Monasticism', een van oorsprong Amerikaanse beweging waar gemeenschappen werden gesticht volgens het aloude monastieke ideaal van vreedzaam en contemplatief samenleven waarbij gastvrijheid en duurzaamheid hoog in het vaandel staan. Dit neomonastieke ideaal is terug te vinden bij een aantal nieuw opgerichte 'protestantse' kloosters.²³ Maar ook katholieke kloosters zijn op zoek naar nieuwe vormen, getuige de oproep voor nieuwe bewoners van de *Eleousa-communiteit* van de Fraters van Tilburg in Vught waar sinds de oprichting ook niet-fraters deel van uit maken.²⁴ *Klooster Sint Agatha* vraagt met een paginagrote advertentie bewoners voor de nieuw opgerichte woongemeenschap: "Oudste klooster

¹⁸ Servicepunt Anders wonen anders leven, www.omslag.nl (geraadpleegd 25 juli 2016).

¹⁹ Rienderhoff, *Een andere wereld*, 14.

²⁰ Rienderhoff, *Een andere wereld*, 22.

²¹ Sander de Kraker, *Eco-agency: The self-efficacy, action logics and intentions of ecovillage initiators in the Netherlands*, (MSc Thesis, Wageningen University, 2015), 36-42.

²² Blog Nieuw Wij 03-02-16, www.nieuwwij.nl (geraadpleegd op 25 juli 2016).

²³ Blog Nieuw Wij 23-10-14, www.nieuwwij.nl (geraadpleegd op 25 juli 2016). Rosaliene Israels is bezig met een onderzoek naar een aantal religieuze leefgemeenschappen.

²⁴ Blog Nieuw Wij 14-07-16, www.nieuwwij.nl (geraadpleegd op 25 juli 2016).

van Nederland werkt aan zijn toekomst. Gezocht: 'Kloosterlingen van de 21^e eeuw'." ²⁵ Ook In Diepenveen is men bezig met de doorstart van het *Trappistenklooster* met de oecumenische gemeenschap *Nieuw Sion*, een plek van stilte, gebed en gastvrijheid. ²⁶

Bestendigheid van leefgemeenschappen

Maar hoe zit het met de bestendigheid van deze initiatieven? Hebben woongemeenschappen toekomst, of zal het van voorbijgaande aard zijn? Opnieuw is het onderzoek van Meijering van belang omdat zij zich richt op de ontwikkeling van een leefgemeenschap. Er blijken drie belangrijke componenten die de levensloop beïnvloeden: een gemeenschappelijke ideologie, de organisatiestructuur en de positie in de samenleving. De gemeenschappelijke ideologie is volgens Meijering het sterkst en meest duidelijk in de religieuze en het minst in de praktische leefgemeenschap. De ecologische en communale leefgemeenschap hebben meestal de elementen duurzaamheid, gemeenschapsleven en linksgeoriënteerd gedachtengoed in hun ideologie. Versterkende aspecten in het gemeenschapsleven van deze leefgemeenschappen zijn gelijkwaardige relaties, besluitvorming op basis van consensus en participatie van alle leden. Ook zitten zij relatief op korte afstand van de samenleving en zijn weinig afwijkend. Dat laatste geldt ook sterk voor de praktische woongemeenschap. ²⁷ Deze drieslag, ideologie, organisatie en relatie met de buitenwereld, herken ik duidelijk terug in de reflectie van de bewoners van *Voormekaar* die aan alle drie bewust aandacht besteden.

Mijn vraagstelling richt zich in eerste instantie op de ideologie, de doelstelling en intenties en de waarden die daaraan ten grondslag liggen; in de deelvragen komen ook organisatie en relatie met de buitenwereld aan de orde.

1.3.3. Belang voor de lezer

Hoewel gemeenschappelijk wonen aan een opmars bezig is, betekent dit niet dat er veel belangstelling voor is vanuit overheid en maatschappelijke organisaties. Ook vond ik weinig onderzoeken. De aandacht van de overkoepelende organisaties ligt meer bij de organisatorische en praktische kanten. Juist deze organisaties proberen, bijvoorbeeld door middel van een 'Dag Gemeenschappelijk Wonen' de positie in de samenleving te verstevigen. Maar de component van een gemeenschappelijke ideologie lijkt minder aandacht te krijgen vanuit die hoek, mogelijk omdat dit zo divers is. Een gemeenschappelijke ideologische basis, motieven van waaruit de woongemeenschap is opgericht én in stand blijft, is, zoals Meijering concludeert, een voorwaarde voor bestaan. Het is ook waar het begint, de basis waarop mensen elkaar vinden, wat zij verstaan onder 'het goede leven' en hoe zij dat vervolgens vorm gaan geven in een manier van samenwonen. Het lijkt mij van belang hier woorden aan te kunnen geven.

Voor lezers kan het interessant zijn om meer te weten te komen over de woongemeenschappen die overal aanwezig zijn maar waar toch nog veel onbekendheid over is en misverstanden over bestaan. Terwijl bij veel mensen ook een soort bewondering én verlangen aanwezig is om met anderen samen

²⁵ 'Klooster Sint Agatha'. (Advertentie). *Volzin*, september 2016.

²⁶ Kruk, B.v.d. 'We werken keihard om anderen straks te laten onthaasten.' *Volzin*, juli 2016.

²⁷ Meijering, *Making a place of their own*, 115

te wonen, is er tegelijkertijd huiver, onbekendheid en niet weten hoe te beginnen. Bij startende groepen lijkt de nadruk dan nogal te gaan liggen op het praktische, de organisatievorm. De vraag naar de relatie met de omgeving dient zich vanzelf aan. Maar hoe zit het met de gezamenlijke ideologie, wat is het goede leven wat ieder voor ogen heeft? En is dat na 10 jaar nog even duidelijk? Als uitgangspunt neem ik de conclusie van Meijering dat voor een leefgemeenschap van belang zijn: gezamenlijke ideologie, organisatie en relatie met de omgeving. Mijn invalshoek wordt de ideologie. In de deelvragen komen ook organisatie en relatie met de omgeving aan de orde

1.3.4. Doelstelling en inbedding in breder kader

De doelstelling van deze scriptie is om één van de drie voorwaarden om als leefgemeenschap voort te bestaan, namelijk dat wat Meijering 'gezamenlijke ideologie' noemt, nader te onderzoeken. Dat doe ik in het kader van religiewetenschappen. Ik wil op zoek gaan naar de spiritualiteit van woongemeenschappen als een maatschappelijk en actueel verschijnsel.

Met dit onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan het actuele debat wat gevoerd wordt rond woongemeenschappen in het kader van religiewetenschappen, de relatie met de maatschappij en binnen het kader van actuele ontwikkelingen en trends.

Religiewetenschappen: Woongemeenschappen en spiritualiteit

In mijn onderzoeksvraag gebruik ik het begrip 'het goede leven' waarbij ik inzoom op de persoonlijke kant hiervan: wat verstaat de persoon onder 'het goede leven'? Het gaat om de dieper liggende persoonlijke motieven om zich te verbinden aan de woongemeenschap en haar gemeenschappelijke ideologie. In de beide papers die ik schreef over woongemeenschappen stelde ik ook de vraag naar de rol van spiritualiteit van oprichters en bewoners. Ik gebruikte de definitie van spiritualiteit van Peter Nissen: "Spiritualiteit is het geheel van praktijken waarmee mensen aandacht besteden aan hun persoonlijke omgang met de waarden die een ultieme oriëntatie aan hun leven geven.". De definitie bestaat uit vijf te onderscheiden componenten: praktijken, menselijk leven, subjectiviteit (persoonlijke omgang), waarden en ultieme oriëntatie. Spiritualiteit kan zowel religieus als meer seculier zijn.²⁸ In het paper van Vergelijkende Religiewetenschappen verwijs ik naar 'geleefde religie' zoals beschreven door Meredith McGuire, wat goed aansluit bij deze omschrijving. Mensen construeren hun religie of spiritualiteit door hun eigen praktijken, ervaringen en uitdrukkingsvormen en kiezen wat bij hen past.²⁹ Geleefde religie is concreet: aardse, lichamelijke en materiële dingen kunnen een spirituele dimensie hebben. McGuire noemt bijvoorbeeld het bereiden van voedsel en het (biologisch) tuinieren en verbouwen van groente.³⁰ Zo kan ook het leven in een woongemeenschap een spirituele dimensie hebben. Rituelen en praktijken kunnen mensen hierin verbinden.³¹ *Meergeneratie Wonen Nijmegen* is daarvan een duidelijk voorbeeld: mensen vanuit verschillende religieuze en niet-religieuze betrokkenheid vinden elkaar niet alleen in een bepaalde

²⁸ Peter Nissen, 'Spiritualiteit en spirituele praktijken: enkele inleidende overwegingen', In: *Spirituele methoden in de geestelijke zorg*, Studiedag 20 juni 2014.

²⁹ Meredith B. McGuire, *Lived Religion* (New York, 2008), 66

³⁰ McGuire, *Lived Religion*, 105.

³¹ McGuire, *Lived Religion*, 210.

vorm van wonen, maar ook in onderliggende waarden en idealen en de ontwikkeling van gedeelde rituelen die passen bij hun eigen spiritualiteit. 'Stilte en bezinning' is één van de vier pijlers waarin de spiritualiteit vorm krijgt. In de praktijk en uit de interviews bleek dat deze 'stilte en bezinning' de gemeenschapsvorming ondersteunt.³²

In het onderzoek bij *Voormekaar* gebruik ik het begrip 'volheid van leven' dat Elisabeth Hense introduceerde bij het Masterseminar Systematische Religiewetenschappen; zij definieert spiritualiteit als 'zich laten leiden door intuïties van volheid van leven'. Hense onderzocht negen initiatieven van maatschappelijke vernieuwing rond zorg, voedsel en geld om in die verschillende contexten bepaalde waarden te ontdekken.³³ De vraag was wat de spirituele beginselen zijn van deze initiatieven en om dat op het spoor te komen stelde ze de volgende vragen: Wie zijn er bij betrokken, wat doen zij, hoe doen zij dat en waartoe leidt dit.³⁴ Het onderwerp wonen sluit goed aan bij dit onderzoek. Uit haar bevindingen destilleert Hense vier kenmerken van volheid van leven: sociale verbondenheid, ruimte voor eigenheid en creativiteit, een schoon en fraai milieu en ruimte voor een ethisch gefundeerde economie.³⁵ Ik concludeer in mijn paper over de woongemeenschap Voormekaar: "Sociale verbondenheid met ruimte voor eigenheid en creativiteit is precies wat Voormekaar kenmerkt en waarin ze afwijkt van de situatie waarin veel mensen ouder worden."³⁶ De belangrijkste waarden liggen op het terrein van het samenleven en betrokkenheid op elkaar en de omgeving, waarbij evenwicht gezocht wordt tussen gezamenlijkheid en privacy. Het realiseren van deze waarden krijgt vorm in de opzet en inrichting van de woongemeenschap en de mogelijkheden voor contact en ontmoeting. Nodig zijn: reflectie, in de vorm van gesprek en het samen werken aan oplossingen, en aandacht en zorg voor het zelf. Het blijkt dat de woongemeenschap dat biedt in de vorm van gezelligheid, schoonheid, mogelijkheden, eigen ruimte en de privacy. De realisatie van volheid van leven heb ik omschreven als "De bewoners van *Voormekaar* geven zelf samen vorm aan hoe zij ouder willen worden op een plek waar het prettig wonen is met aandacht voor elkaar, waar ze zich thuis voelen, waar gezamenlijkheid en privacy in evenwicht is en die open staat naar de omgeving."³⁷ Hier komt ook de tweede aspect voor bestendiging naar voren: de wijze van organiseren.

In dit onderzoek ga ik op zoek naar de individuele spiritualiteit, zoals deze door mensen zelf geleefd en verwoord wordt; maar wel in het kader van de gemeenschap, dus in zoverre deze van belang is in het geheel en gedeeld wordt.

Maatschappelijk: woongemeenschappen en de relatie met de samenleving

De relatie met de samenleving is het derde aspect wat speelt bij de continuïteit van een woongemeenschap. Wat is de invloed op en relatie met de omgeving? Meijering ontdekte dat er

³² Drop, *Meergeneratie Woonproject Nijmegen*.

³³ Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*.

³⁴ Elisabeth Hense, *Vernieuwingsinitiatieven rond eten, zorg en geld in Nederland*, (Amsterdam: VU University press, 2015).

³⁵ Hense, *Vernieuwingsinitiatieven rond eten, zorg en geld*.

³⁶ Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*, 15.

³⁷ Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*.

anders dan verwacht minder afzondering en meer contact met de samenleving bleek te zijn onder de door haar onderzochte woongemeenschappen.³⁸

De nieuwe vormen van kloosterleven die ik tegenkom (zie 'ontwikkelingen') kenmerken zich juist door grote openheid naar de samenleving. Dit kan door een maatschappelijke rol zijn maar ook door het organiseren van activiteiten voor een brede doelgroep.

Het LVGO ziet dat de bewoners van woongemeenschappen langer actief blijven, langer en prettiger zelfstandig blijven wonen zonder te vereenzamen. Ze zijn niet alleen onderling verbonden maar daarmee ook met hun omgeving.³⁹

In mijn conclusie over *Voormekaar* schrijf ik dat zij maatschappelijk vernieuwend is vanwege de contacten met de samenleving, hun eigen netwerk en de interesse die er van anderen is voor hun manier van wonen. Er zijn op allerlei manieren lijntjes van binnen naar buiten en vice versa: er is interactie waardoor *Voormekaar* uitstraling heeft en een voorbeeldfunctie vervult. Ze laten zien dat er andere manieren van leven en ouder worden mogelijk zijn en dat je dat zelf met elkaar kunt realiseren.⁴⁰

Het kan niet anders dan dat woongemeenschappen invloed hebben op de omgeving en de samenleving als geheel. Maatschappelijke vernieuwing wellicht, maar op zijn minst zetten zij hun omgeving maar ook beleidsmakers aan het denken over andere manieren van wonen en leven.

Actueel: woongemeenschappen en trends

Woongemeenschappen maken deel uit van de samenleving en spelen dus een maatschappelijke rol. Martine Vonk, lector ethiek en technologie aan Hogeschool Saxion in Deventer, gaat in haar Stoutenburglezing uit 2014 nog een stap verder. Zij noemt dit de transitiekracht van nieuwe gemeenschappen.⁴¹ Uit de jaarlijkse Trendrede haalt ze een aantal trends aan.

Woongemeenschappen passen in 'haalbaar en hoopvol idealisme': "Mensen zoeken naar wat herkenbaar, bereikbaar en realiseerbaar is. Ze willen niet horen wat ze niet moeten doen, ze willen horen wat ze wél kunnen doen. De zingeving zit in de haalbare doelen, omdat mensen weten dat ze niet alles kunnen veranderen."⁴² 'Drijvende motieven' zijn volgens diezelfde Trendrede zelfbeschikking, authenticiteit en zingeving. Volgens Vonk allemaal terug te vinden in leefgemeenschappen. In de trend 'nieuwe economische modellen' gaat het om samenwerken als een vorm van wederzijds belonen, wederkerigheid. "Bij een verbonden organisatie komt iets wat je geeft altijd weer terug."⁴³ Ten slotte spreekt de Trendrede van 'zelforganiserende dwarsverbindingen' als nieuwe vormen van netwerkorganisatie ook op het terrein van wonen.⁴⁴ Woongemeenschappen passen prima in deze genoemde trends. Vonks punt, de mogelijkheid dat zij ook werkelijk verandering teweeg brengen, hangt af van langdurig commitment, doorzettingsvermogen en diepgaande verandering. Je verbinden aan een woongemeenschap vraagt dit tot op zekere hoogte altijd. Dit sluit aan bij het onderzoek van Hense naar maatschappelijke vernieuwing.

³⁸ Meijering, *Making a place of their own*.

³⁹ www.lvgo.nl (geraadpleegd op 25 juli 2016).

⁴⁰ Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*, 19.

⁴¹ Martine Vonk, *De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen, van groot naar kleiner, groots!*, Stoutenburglezing (Stoutenburg, 2014).

⁴² Vonk, *De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen*, 5.

⁴³ Vonk, *De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen*, 7.

⁴⁴ Vonk, *De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen*, 11.

1.4 Gebruikte bronnen

De meest interessante, uitgebreide en relatief actuele studie is die van Louise Meijering. Ze beperkt zich echter tot plattelandsgemeenschappen. Er worden gegevens geanalyseerd van maar liefst 496 leefgemeenschappen in West-Europa en er is gekeken naar hun ontwikkeling. De gegevens zijn verzameld in een database en na analyse is er een onderverdeling gemaakt in vier categorieën: religieuze, ecologische, communale en praktische leefgemeenschappen. Van elke categorie zijn er twee nader onderzocht, in Nederland, Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Denemarken.⁴⁵

De masterscriptie van Rienderhoff is veel beperkter maar is interessant vanwege haar focus op de ideële invalshoek.

Helaas blijkt er verder niet erg veel onderzoek gedaan te zijn. Ik vond wel enkele meer recente onderzoeken maar deze beperkte zich tot een studie naar een bepaalde soort leefgemeenschap, vooral de christelijke, zoals bijvoorbeeld 'Evangelische leefgemeenschappen'.⁴⁶ Of juist naar ecowijken zoals de studie van Sander de Kraker naar tien ecodorpen.⁴⁷

De interviews die ik zelf heb gehouden zijn mijn belangrijkste bron en het meest actueel.

1.5 Gebruikte methode

Kwalitatief empirisch onderzoek

Bij een onderzoek als dit gaat het om de subjectieve betekenis die mensen zelf geven aan bepaalde zaken. Wat beschouwd wordt als het goede leven, is bij uitstek subjectief. Kwalitatief onderzoek is dan het meest geschikt. Kenmerkend voor kwalitatief onderzoek is dat het open en flexibel is, de onderzoeker kan zich aanpassen aan de omstandigheden; en het is interpretatief van aard: het gaat om de interpretatie, de beleving van de respondent.⁴⁸

Voor kwalitatief empirisch onderzoek is de methode van het interview het meest geschikt. Wanneer het in de vraagstelling gaat om beleving, dus subjectief is, en wanneer er sprake is van een vrij complexe vraagstelling, geeft het interview ruimte om de beleving van de onderzochte te verkennen. Daarom is ook het open of half- gestructureerde interview het meest geschikt, dat geeft de meeste ruimte om dieper op de antwoorden in te gaan. Door de tijdsinvestering zal het aantal geïnterviewde personen vrij klein zijn. Er is dan ook geen sprake van een representatieve steekproef maar van een selecte steekproef. Generalisatie is niet het doel.

Verhoeven noemt als belangrijkste redenen voor het gebruik van open interviews: de vraagstelling is gericht op beleving, motieven, ervaringen en betekenisverlening; het onderwerp is complex of ligt gevoelig en het is een goede manier om informatie te verzamelen.⁴⁹

Criteria

Onderzoek moet onafhankelijk zijn, betrouwbaar en valide.

⁴⁵ Meijering, *Making a place of their own*, 125.

⁴⁶ Brink, G.v.d. e.a., *Evangelische leefgemeenschappen*. (Kampen, 2003).

⁴⁷ Kraker, S. de, *Eco-agency*.

⁴⁸ Nel Verhoeven, *Wat is onderzoek* (Den Haag: Boom Lemma, 2011), 114.

⁴⁹ Verhoeven, *Wat is onderzoek*, 150.

Onafhankelijk wil zeggen dat mijn mening als onderzoeker ondergeschikt is. Ik heb geprobeerd zoveel mogelijk objectief te zijn in vraagstelling. In de vorm van halfopen interview over een onderwerp waar je zelf bij betrokken bent is dat niet altijd eenvoudig; de kracht van het interview ligt juist ook in het ingaan op wat zich voordoet.

De betrouwbaarheid zegt iets over de uitvoering van het onderzoek: zou er als je het onderzoek zou herhalen hetzelfde uitkomen? De validiteit zegt iets over de opzet van het onderzoek, meet je wat je wilt meten oftewel, vraag je wat je wilt weten?

Om de betrouwbaarheid te vergroten heb ik gekozen voor de interviewvorm die ik eerder heb gehanteerd, namelijk met twee personen tegelijk. Hiermee voorkom ik dat ik mogelijk één, misschien wel afwijkende, mening of invalshoek krijg. Mijn eerdere ervaring was dat twee mensen elkaar aanvullen zonder dat het chaotisch wordt en er voldoende ruimte is voor de persoonlijke invalshoek van beide personen. Nadat ik contact heb opgenomen heb ik aan de contactpersoon overgelaten welke twee personen dat zouden zijn. Doordat ik uitgelegd heb waarover het interview gaat zijn dat mensen die daarvoor geschikt zijn. In de praktijk bleek dat vrijwel altijd één van de twee bij de oprichters hoort. Bovendien bleek dat in elke groep wel mensen waren die deze voorlichtende taak, het contact met onderzoekers en pers, vaker op zich namen en ook goed konden verwoorden. Relatief vaak hadden ze een rol in het bestuur of stuurgroep.

Om de validiteit te vergroten is het belangrijk te werken met vragen die leiden tot een antwoord op de onderzoeksvraag. Om enerzijds ruimte te geven aan de geïnterviewden en anderzijds bij alle respondenten op dezelfde vragen antwoord te krijgen heb ik gekozen voor het half gestructureerde interview. Dat betekende dat ik de hoofdvraag en de sub vragen heb geoperationaliseerd in een topic-lijst. En bij elk topic een aantal mogelijke vragen heb geformuleerd. (Zie bijlage A). Gedurende de interviews nam ik de ruimte om de interviews op een natuurlijke manier te laten verlopen, in te gaan op wat de respondenten zeiden en ondertussen in de gaten te houden of alle onderwerpen aan bod kwamen en ten slotte al de vragen beantwoord waren. Het betekent wel dat in de interviews niet enkel antwoorden op de vragen terecht zijn gekomen maar daarnaast ook wat de respondenten zelf wilden vertellen.

Triangulatie

De betrouwbaarheid wordt ook vergroot door ook andere onderzoeksmethoden toe te voegen. Triangulatie betekent dat je verschillende onderzoeksmethoden naast elkaar gebruikt, zoals interview, literatuur en observatie. In het geval van woongemeenschappen is het mogelijk beperkt literatuuronderzoek te doen door het lezen van de eigen publicaties. In de praktijk zijn dit voornamelijk de eigen websites. Dit is zowel een goede aanvulling als een goede voorbereiding op de interviews. Op de website wordt kort samengevat waar het bij de woongemeenschap om gaat en wat er gedaan wordt. Vaak wordt er een visie of doelstelling omschreven. De stijl van de site, de vormgeving en de gebruikte beelden geven ook een bepaalde indruk. Meerdere websites hebben ook beeldmateriaal zoals een film of een interview dat op de (lokale) televisie is geweest. Ik heb dit gebruikt als voorbereiding voor de interviews.

Ten tweede is er ook sprake van observatie. De interviews zijn allemaal gehouden in de woongemeenschap zelf. Zo kon ik zelf waarnemen hoe het eruit zag. Degenen die ik interviewde boden spontaan aan om me even rond te leiden en zelfs om vooraf mee te eten. Hier is geen sprake

van gestructureerde of systematische observatie maar het is aanvullend op wat ik hoorde in de interviews.

Zowel de informatie op de websites als de observatie ter plekke, hielpen bij het interviewen. Ik kon vragen stellen over wat ik had gezien of gehoord.

Selectie

Ik heb gekozen voor een case-study bij een beperkt aantal, vijf woongemeenschappen. Dat betekent dat ik een selectie moet maken.

Ten eerste heb ik me, al in de vraagstelling van het onderzoek, toegespitst op woongemeenschappen die een maatschappelijke functie hebben omdat hierbij het meest zichtbaar is hoe het goede leven gestalte krijgt. Ik kies daarbij voor die woongemeenschappen die zelf gekozen hebben voor deze maatschappelijke taak, functie of rol.

Ten tweede is het vanwege de actualiteit en het feit dat er veel verandering gaande is en is geweest rondom woongemeenschappen, het meest interessant woongemeenschappen te onderzoeken die een vernieuwende rol spelen in de hedendaagse Nederlandse samenleving. Ik heb daarom gekozen voor woongemeenschappen die redelijk succesvol zijn en niet ouder zijn dan 25 jaar.

Ten derde wilde ik de variëteit van woongemeenschappen tot zijn recht laten komen en heb gekozen voor verschillende type woongemeenschap. Ik onderscheid daarin vier verschillende invalshoeken waarin die variatie zichtbaar wordt: is de woongemeenschap in een stad of een dorp, beslaat de woongemeenschap een gemeenschappelijk gebouw of een (deel van een) wijk, heeft de woongemeenschap wel of geen uitgesproken religieuze basis. Tot slot: welk type maatschappelijke inzet, functie of rol heeft de woongemeenschap, bijvoorbeeld duurzaamheid, presentie in de buurt, opvang van asielzoekers of samen ouder worden. Ik zie dus ook de maatschappelijke functie die de woongemeenschap heeft voor haar eigen bewoners als een maatschappelijke rol, bijvoorbeeld de ouderen die samen een woongemeenschap opzetten om op een prettige manier samen zelfstandig te kunnen blijven wonen en aandacht voor elkaar te hebben.

Om woongroepen te selecteren ben ik te rade gegaan bij enkele websites die overzichten geven van woongemeenschappen. Belangrijkste daarbij was www.omslag.nl onder de noemer 'Anders wonen, anders leven'.⁵⁰ Ook heb ik gekeken bij de koepelorganisaties LVGO⁵¹ en LVCW en heb ik iemand die bij de KNR werkt geraadpleegd.

Sommige genoemde woongemeenschappen kende ik al van naam of ik had op andere plekken er al iets over gelezen. Zo kon ik met mijn criteria (en praktische overwegingen qua reistijd) een eerste selectie maken, vervolgens de website van de woongemeenschappen opzoeken om een completer beeld te krijgen en zo een eerste lijst samenstellen.

⁵⁰ www.omslag.nl (geraadpleegd 26 juli 2016).

⁵¹ www.lvgo.nl, (geraadpleegd 26 juli 2016).

1.6 Theoretisch kader

Het goede leven

Om de interviews te analyseren is het nodig om een theoretisch kader te hebben dat kan helpen om antwoorden op mijn vraagstelling te destilleren en analyseren uit wat de respondenten gezegd hebben. Deze vraagstelling heeft te maken met wat mensen belangrijk vinden in het leven, de essentie, wat voor hen het goede leven behelst. Zo ben ik in mijn paper over spiritualiteit en maatschappelijke vernieuwing te rade gegaan bij de Skidelsky 's die een aantal basisgoederen benoemen.⁵² Deze basisgoederen zijn de aspecten van het goede leven. Het goede leven is een leven dat het nastreven waard is.⁵³ Deze basisgoederen vormen dus samen het goede leven waar mensen naar streven.

Robert en Edward Skidelsky stellen in hun boek 'Hoeveel is genoeg' de vraag wat het goede leven is. Een belangrijke constatering is dat "het goede leven in essentie een leven is dat we met anderen delen."⁵⁴ Het goede leven is publiek volgens de Skidelsky 's. Utopisten en sektariërs kunnen zich terugtrekken en het goede leven leiden op hun eigen wijze, maar als zij de omringende cultuur niet erkennen en daarmee in contact blijven, imploderen ze.⁵⁵ Een belangrijk kenmerk van woongemeenschappen, waarmee ze zich onderscheiden van sektarische leefgroepen, is dus het contact met de samenleving.

Het goede leven is niet hetzelfde als gelukkig zijn. "Ons eigenlijke doel, als mens en als burger, is niet alleen om gelukkig te zijn, maar om reden te hebben om gelukkig te zijn".⁵⁶ Dat zijn de goede dingen des levens. Deze basale goederen waar de Skidelsky 's op uitkomen zijn geen voorwaarden (zoals Rawls die benoemt) of capaciteiten (zoals Nussbaum voorstelt), die kunnen leiden tot het goede leven. Ze zijn het goede leven zelf.⁵⁷

Zeven basisgoederen

De zeven basisgoederen zijn dus altijd een eindstadium. En ze zijn allemaal nodig: gezondheid, geborgenheid, respect, persoonlijkheid, harmonie met de natuur, vriendschap, vrije tijd. Doel van het individu is deze te verwezenlijken, doel van de overheid om dit mogelijk te maken voor zijn burgers. Daar zijn materiële voorwaarden voor nodig, dus een bepaalde mate van welvaart en een rechtvaardige verdeling daarvan.

De Skidelsky 's constateren dat, ondanks een verdubbeling van inkomen sinds de jaren 70, de basisgoederen minder zijn geworden.⁵⁸ Dit kan enkel opgelost worden door het economisch beleid niet zozeer te richten op groei maar op het mogelijk maken van het goede leven. Het probleem is, en daarbij halen ze de filosoof MacIntyre aan, dat we slechts fragmenten van ethische systemen tot onze beschikking hebben. Zonder collectieve ethiek ziet MacIntyre geen andere oplossing dan een nieuw soort kloostermentaliteit. Niet als vlucht maar "wat in deze fase belangrijk is, is het opzetten

⁵² Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*, 6

⁵³ Robert en Edward Skidelsky, *Hoeveel is genoeg* (Antwerpen: De Bezige Bij, 2013), 201.

⁵⁴ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 132.

⁵⁵ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 132.

⁵⁶ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 171.

⁵⁷ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 206.

⁵⁸ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 246.

van plaatselijke gemeenschapsvormen waarbinnen kan worden vastgehouden aan burgerschap en een in intellectueel en ethisch opzicht hoogstaand bestaan...”⁵⁹. Zouden woongemeenschappen en andere kleinschalige vormen van samen leven ondersteunend kunnen zijn in het streven naar het goede leven? De basisgoederen, als zijnde de basis van het goede leven, zouden in een woongemeenschap wellicht makkelijker te realiseren kunnen zijn dan daarbuiten. Maar hebben bewoners van leefgemeenschappen inderdaad het ‘goede leven’ voor ogen in hun keuze voor een leefgemeenschap?

Het realiseren van de basisgoederen in een woongemeenschap

In mijn paper over de woongemeenschap *Voormekaar*⁶⁰ concludeer ik dat bovengenoemde basisgoederen goed verwezenlijkt kunnen worden hier. De basisgoederen ‘respect’ en ‘vriendschap’ springen het meest in het oog bij *Voormekaar*, de kern van het samen wonen en samen vormgeven aan de woongemeenschap. Met behoud van de banden en relaties die mensen hebben buiten de woongemeenschap. *Voormekaar* biedt de bewoners een bepaalde mate van ‘geborgenheid’ die zij met het ouder worden in de samenleving kwijt zouden kunnen raken. In de vorm van samenwonen zoals *Voormekaar* biedt, is ‘persoonlijkheid’, het bewaren van de autonomie, gewaarborgd; de bewoners zien dat als een voordeel boven bijvoorbeeld een verzorgingshuis. Ze bewaken dit door af te zien van te veel verplichtingen. Aandacht voor de tuin en de leefomgeving biedt meer ruimte voor ‘harmonie met de natuur’. ‘Vrije tijd’ is voor ouderen wellicht vanzelfsprekend: *Voormekaar* stimuleert een bepaalde invulling van de vrije tijd door mensen aan te spreken op hun mogelijkheden bij te dragen aan het geheel en, ook letterlijk, ruimte te bieden voor hobby’s. Ten slotte is ‘gezondheid’ naar mate men ouder wordt mogelijk problematischer; op elkaar letten en het mogelijk maken dat mensen langer zelfstandig kunnen blijven wonen dragen bij aan het welbevinden, ook als de gezondheid minder wordt.

Dat er een zekere mate van welvaart nodig is om de basisgoederen te bereiken blijkt ook hier; om dit te realiseren en deel uit te maken van *Voormekaar* is een zekere welvaart nodig en daarmee is het niet toegankelijk voor iedereen.

Bij *Voormekaar* weten de bewoners in hoge mate het goede leven te realiseren.

Invulling van de zeven basisgoederen

De zeven basisgoederen van de Skidelsky ‘s bieden een instrument om de interviews te analyseren, omdat het om zeven te onderscheiden aspecten gaat. Ik kan dus in de interviews op zoek naar deze zeven aspecten, maar wellicht ontdek ik er meer, of ontbreken er. Om de basisgoederen goed te herkennen in de interviews, is het noodzakelijk iets meer te weten over wat de Skidelsky ‘s precies bedoelen bij elk ‘goed’.

Gezondheid is het volledig en volmaakt functioneren van het lichaam waar ook begrippen als vitaliteit, energie en alertheid aan toegevoegd worden.⁶¹ Gezondheid wordt hier niet gezien als gezond zijn omwille van de mogelijkheden die dat biedt maar als waarde op zich.

⁵⁹ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 256.

⁶⁰ Drop, *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*.

⁶¹ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 213.

Geborgenheid omschrijven de Skidelsky 's als 'iemand's gerechtvaardigde verwachting dat zijn leven min of meer dezelfde loop zal volgen'.⁶² In situaties van oorlog, natuurrampen of grote maatschappelijke of economische crises wordt die geborgenheid verstoord. De meeste mensen gedijen niet in situaties van chaos, onzekerheid en wanorde. Het gaat dus om begrippen als vrede, veiligheid, zekerheid, vertrouwen, stabiliteit.

Respect definiëren de Skidelsky 's als het aangeven dat je de interesses of opvattingen van de ander de moeite waard vindt, ongeacht of je het met die ander eens bent of sympathie hebt.⁶³ Je zou het ook als waardigheid kunnen omschrijven. De formele kant van respect is (burger)rechten.

Persoonlijkheid ligt in het verlengde van respect maar impliceert ruimte voor jezelf, het gaat om de mogelijkheid je eigen levensplan op te stellen en uit te voeren. Autonomie, individualiteit, ontplooiing, jezelf zijn, dat zijn de centrale begrippen.⁶⁴ Interessant is dat de Skidelsky 's een kloosterorde als voorbeeld nemen waarbij de leden gericht zijn op een gezamenlijk belang en groot respect hebben voor elkaar,⁶⁵ waarbij het hen desalniettemin kan ontbreken aan persoonlijkheid. Oftewel, respect en persoonlijkheid zijn beiden nodig en blijktbaar is er "het innerlijke aspect van vrijheid, dat zich verzet tegen de aanspraken van de gemeenschappelijkheid."⁶⁶ Ook een interessante conclusie, als het gaat om woongemeenschappen, is dat privé-eigendom een essentiële waarborg is voor persoonlijkheid, volgens de Skidelsky 's. Eigendom is nodig om naar eigen smaak en idealen te kunnen leven, vrij van de normen en bemoeienis van anderen.⁶⁷ Onafhankelijkheid is dus ook een belangrijk begrip als het om persoonlijkheid gaat. Bezit is nodig, dat wat het individu (en zijn gezin) nodig heeft voor een onafhankelijk bestaan.⁶⁸

Harmonie met de natuur: de natuur als intrinsieke waarde waar de mens zich toe verhoudt. De Skidelsky 's weiden hier een heel hoofdstuk aan in hun boek en komen uit bij wat zij het goedlevenmilieubewustzijn noemen: een antropocentrische houding waarin de mens zich op een respectvolle manier verhoudt tot de natuur.⁶⁹

Met *vriendschap* bedoelen de Skidelsky 's alle affectieve relaties. Het is een concreet begrip in tegenstelling tot het woord gemeenschapszin wat soms voorbij lijkt te gaan aan de relaties die er zijn tussen de individuen en als een soort geest erboven zweeft. Zij stellen voor om een gemeenschap te beschouwen als een netwerk van vrienden.⁷⁰

Vrije tijd vraagt ook om toelichting: de Skidelsky 's bedoelen daarmee niet enkel ontspanning, of niet arbeiden, maar de tijd waarin je eigen soort activiteiten ontplooit, die bevrediging geven in zichzelf, die men doet zonder dwang van buitenaf.⁷¹

Zijn deze zeven aspecten van het goede leven dan 'alles' om aan te geven wat voor iemand het goede leven is, oftewel, kunnen zijn of haar diepste drijfveren hiermee verwoord worden? In een aantal interviews komt ook God ter sprake als drijfveer, als inspirator, als onderliggende waarde. De Skidelsky 's noemen religie of geloof niet als een 'goed' maar komen aan het eind van het boek, als ze

⁶² Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 216.

⁶³ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 218.

⁶⁴ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 221.

⁶⁵ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 221.

⁶⁶ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 222.

⁶⁷ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 222.

⁶⁸ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 224.

⁶⁹ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 194.

⁷⁰ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 226.

⁷¹ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 229.

de vraag stellen of er dan niet een overkoepelend goed is, wel uit bij ethische systemen. Ze gaan in op de sociale leer van de Rooms-Katholieke kerk, die haakt aan wat goed leven is.⁷² En concluderen dat er misschien wel gezag of inspiratie nodig is van geloof. Het kan niet een dwingende overheid zijn maar welke andere impuls is er dan? Kan de steun van het geloof nodig zijn vragen zij zich af? De basisgoederen staan los van religieuze leerstellingen maar “het realiseren ervan is waarschijnlijk onmogelijk zonder het gezag en de inspiratie die alleen het geloof kan leveren”.⁷³ De Skidelsky ‘s betwijfelen dan ook dat in een samenleving “waarin de religieuze impuls volledig afwezig is zich ertoe kan brengen om het gemeenschappelijk goed na te streven.”⁷⁴

⁷² Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 257.

⁷³ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 300.

⁷⁴ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 300.

Hoofdstuk 2 Resultaten

2.1. De interviews

Van november tot maart heb ik vijf interviews gehouden. Ik ben begonnen met drie om eerst te kijken hoe dit verliep om vervolgens te besluiten hoeveel en welke woongemeenschappen ik vervolgens zou benaderen.

Allereerst stuurde ik een mail (zie bijlage 1) waarin ik uitlegde wie ik ben, wat mijn onderzoek inhoudt en wat ik van hen vraag. Uiteindelijk heb ik zeven woongemeenschappen benaderd, waarvan er één niet heeft gereageerd en één, een Emmaüsgemeenschap, mij doorverwees naar een andere Emmaüs omdat ze zichzelf nog teveel in de beginnersfase vonden zitten. Hoewel de woongemeenschappen open stonden voor het interview, kostte het maken van een afspraak soms enige moeite en tijd. De afspraken heb ik per mail of telefonisch kunnen maken en ik werd op alle plekken gastvrij ontvangen door twee personen. In één geval was slechts één persoon aanwezig, in een ander geval kon de tweede persoon pas halverwege aansluiten bij het interview.

De interviews heb ik opgenomen op de tablet, dat liep in alle gevallen zeer goed, zo zeer dat ik het laatste interview misschien wat overmoedig was geworden waardoor de opname daarvan wat slechter van geluidskwaliteit is geworden. Ik was er niet erg attent op of de apparatuur dichtbij genoeg stond en één van de twee personen sprak wat minder duidelijk. Gelukkig kon ik door het gebruik van boxen bij het afspelen toch nog vrijwel alles verstaan. De geschatte tijd, een uur, bleek redelijk goed te voldoen, de interviewtijd varieerde van 50 tot 75 minuten.

Opvallend was hoe makkelijk en uitgebreid mensen vertelden en hoe goed ze het konden verwoorden. Het spreekt voor zich dat het niet altijd precies antwoord op de vraag was maar vaak vertelden mensen al uit zichzelf over wat ik wilde vragen. Het bleek uit alles dat het wonen in de leefgemeenschap hen na aan het hart ligt en een belangrijk aspect van hun leven uitmaakt. In de meeste gevallen was duidelijk dat de personen die ik interviewde dit vaker doen of vaker op de voorgrond treden als woordvoerder.

Het heeft een meerwaarde om te gaan interviewen op locatie. In de meeste gevallen kreeg ik voor- of achteraf een korte rondleiding of wezen mensen mij op een aantal dingen. Het geeft een goed beeld van de locatie, de gebouwen maar vooral ook van de sfeer. De informatie op de website en het zien van de woongemeenschap geven niet alleen aanvullende informatie maar waren ook behulpzaam bij het interviewen.

Alle interviews heb ik uitgetypt, dit is veel werk maar ik heb als groot voordeel ervaren dat ik daardoor de interviews goed heb beluisterd en ze enigszins in mijn hoofd kwamen te zitten.

2.2. De woongemeenschappen

In deze paragraaf beschrijf ik kort de woongemeenschappen die ik bezocht heb aan de hand van de informatie op de website en wat ik waargenomen en gehoord heb tijdens het interview.

Polderdrift, Arnhem.

Polderdrift is een ecologische wijk in Arnhem Zuid die net, eind 2016, haar 20-jarig bestaan vierde. Hun motto is 'ecologisch wonen op menselijke maat'. De gemeente Arnhem is bij de opzet van de

toen nieuwe wijk Arnhem Zuid, samen met de Woningbouwvereniging Gelderland, op zoek gegaan naar nieuwe vormen van gemeenschappelijk wonen. De woonvereniging kon zo haar ideeën inbrengen voor een wijk waar milieu en vriendelijkheid centraal zouden staan. Na een aanloop en voorbereiding van ruim vier jaar waar de toekomstige bewoners intensief in participeerden, ging Polderdrift eind 1996 van start.

De wijk bestaat uit 36 woningen, allen sociale woningbouw, waar zo'n 60 mensen wonen. Polderdrift is een woonvereniging met idealen gebaseerd op respect: "Respect voor onszelf, voor elkaar en voor onze natuurlijke omgeving."⁷⁵ Milieuvriendelijk bouwen, hergebruik, een groene omgeving en speciale aandacht voor energie en water zijn de belangrijkste milieuvriendelijke elementen. Daarnaast zijn gezamenlijke sociale activiteiten, besluitvorming en klussen en onderhoud de pijlers van de woongemeenschap.

Wat opvalt als je de wijk in komt is de openbare ruimte met veel groen, dat overloopt in de tuinen van de huizen; hier in het rietbosje vindt ook de filtering van het water plaats; er zijn geen auto's in de wijk want parkeren doe je aan de rand van de wijk.

Het interview vindt plaats in het Paviljoen waar ook gezamenlijke activiteiten plaatsvinden. De foto's die ter ere van het 20-jarig bestaan aan de muur hangen geven een mooie indruk van 20 jaar ecowijk Polderdrift. Ik spreek met twee mensen van het eerste uur, Theo en Nicole. Nicole is voorzitter van de vereniging.

Kleiklooster, Amsterdam.

Het Kleiklooster is een woongemeenschap in de Bijlmer (Amsterdam Zuidoost), die gestart is in najaar 2015. Het Kleiklooster is ontstaan vanuit de wens juist in deze wijk aanwezig te zijn en iets te betekenen voor de mensen die er wonen. Het initiatief van enkele mensen komt deels voort en wordt ondersteund door Stroom, een vernieuwende vorm van kerkzijn in Amsterdam met wortels in de GKV (Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt). Maar ook de Protestantse Diaconie van Amsterdam ondersteunt het initiatief.

Het Kleiklooster bestaat uit een aantal flats aan de Kleiburg waar enkele jonge gezinnen en singles wonen (8 volwassenen en 5 kinderen), die op basis van hun christelijke inspiratie aanwezig willen zijn in de wijk. "Wij geloven dat het niet goed is voor een mens om er alleen voor te staan. Daarom wonen wij bij elkaar. De mooie en blijde dingen willen we samen vieren. Bij verdriet en tegenslag willen wij elkaar niet in de steek laten. Zo geven wij ons geloof in Jezus handen en voeten. De deuren van ons huis staan open."⁷⁶ Dit krijgt onder meer vorm in de opvang van gasten, een buurtkamer en een brouwerij. Er is ruimte voor enkele tijdelijke bewoners. Activiteiten en invulling zullen in de toekomst meer gestalte gaan krijgen, de bewoners van het Kleiklooster willen meer horen en zien waar behoefte aan is dan dat ze er zijn gaan wonen met een vooropgezet plan. Centraal is het dagelijkse avondgebed waar de bewoners maar ook bezoekers kunnen samenkomen.

Het interview vindt plaats in de flat van Aart, één van de bewoners. Daarvoor heb ik in de buurtkamer, een verdieping lager, mee mogen eten met de wekelijkse gezamenlijke maaltijd waar bewoners en gasten elkaar kunnen ontmoeten. Het interview is met twee van de bewoners, Aart en Joanne, waarbij Joanne halverwege het gesprek aanschuift. Joanne is één van de initiatiefnemers.

⁷⁵ Polderdrift. www.polderdrift.nl (geraadpleegd op 29 november 2016).

⁷⁶ Kleiklooster. www.kleiklooster.nl (geraadpleegd op 27 november 2016).

Pioniershof, Twello.

De Pioniershof is een woongemeenschap van ouderen in Twello, Gelderland. Ik kwam hen op het spoor via de LVGO.⁷⁷ Het LVGO is betrokken geweest bij de start toen Stichting Welzijn Ouderen en de Woningbouwvereniging in Twello gingen peilen of er belangstelling zou zijn voor een gemeenschappelijke woonvorm voor ouderen. Ouderen die belangstelling hadden konden zich melden en zijn ook betrokken bij het voortraject. Uiteindelijk is de Woningstichting in 2007 begonnen met de bouw. Het gebouw bestaat uit twee woonlagen met in totaal 20 huurappartementen waarvan één voor gezamenlijk gebruik. De jongste bewoner is 58, de oudste 84; enkele echtparen en een groter aandeel alleenstaanden, totaal 25 personen. Vrijwel alle bewoners komen uit Twello en omgeving. Het zijn overal het algemeen redelijk actieve ouderen die hier een onderhoudsvriendelijke en veilige woning vinden en elkaar de helpende hand toesteken. Ook de mogelijkheid voor contact en de gezelligheid speelt een rol. Er is een gezamenlijke binnentuin, er is de ontmoetingsruimte de 'Salon' en een aantal gezamenlijke activiteiten, zoals de koffiemorgen en eens per kwartaal een maaltijd. De Pioniershof heeft haar eigen bestuur en de Woningbouwvereniging is eigenaar; de Stichting Welzijn Ouderen speelt geen rol meer.

Ik word ontvangen in één van de woningen en spreek met twee mensen die ook in het bestuur zitten, Riet en Anton. Ook krijg ik een korte rondleiding.

Emmaüsgemeenschap Feniks, Tegelen.

Er zijn Emmaüsgemeenschappen over de hele wereld. Ze zijn ontstaan in Frankrijk waar de priester Abbé Pierre in 1954 startte met het opknappen van een woning om daklozen op te vangen. Kenmerkend was dat hij de mensen zelf een taak daarin gaf en zo de woonwerkgemeenschap vorm gaf. De beweging groeide, eerst alleen in Frankrijk, later in Europa en elders op de wereld, ook in Nederland, vanaf 1957. Er zijn op dit moment 8 woonwerkgemeenschappen in Nederland die allemaal ook een kringloopwinkel hebben. Daarnaast zijn er nog 14 winkels.⁷⁸

Feniks is gestart in 2007 in het voormalig Trappistenklooster even buiten Tegelen, bij Venlo. Bij Emmaüs wonen en werken de kernleden samen met mensen die zij tijdelijk onderdak bieden. Bij Feniks gaat het om een kleine kerngroep van vier mensen en op dit moment 20 gasten. De meesten wonen er een aantal maanden maar er zijn ook een paar ouderen die er permanent wonen. Inzameling en verkoop van 2^e handsspullen is overal een belangrijke activiteit. "Waarde teruggeven aan mensen en goederen."⁷⁹ Feniks heeft daarnaast ook een groentetuin en een restaurant zodat iedereen kan werken op het gebied wat hem of haar past. Ook het onderhoud van de grote en oude gebouwen biedt veel werk. Met het werk beoogt Emmaüs: "het leveren van een bijdrage aan een betere wereld voor iedereen. Zo winnen we samen veel levensvreugde, voor anderen, voor onszelf, voor elkaar. Mensen komen bij ons omdat ze even nergens anders terecht kunnen (....) opdat zij weer de grip op hun leven kunnen terugvinden, als een 'springplank' naar weer een zelfstandig(er) leven. Wij bieden mensen een bed, maar ook een goede reden om eruit te komen."⁸⁰ De drie spelregels van

⁷⁷ Pioniershof. <http://www.lvgo.nl/woongroep/woongroep-de-pioniershof/> (geraadpleegd op 12 november 2016).

⁷⁸ Emmaüs Zin in je leven. <https://emmaus.nl/emmaus-zin-je-leven> (geraadpleegd op 5 april 2017)

⁷⁹ Emmaüs Feniks. www.emmaus-feniks.nl (geraadpleegd op 18 maart 2017).

⁸⁰ www.emmaus-feniks.nl

Emmaüs zijn samengevat: 1. Je staat klaar voor hem of haar die het minder heeft dan jij, 2. Je voorziet zelfstandig in je inkomen en blijft onafhankelijk, en 3. Wat je overhoudt geeft je weg. De kernleden steken vrijwel al hun tijd in Emmaüs maar hebben geen salaris, zij en ook de gasten krijgen zakgeld, verdiend met de kringloopwinkel, de groentetuin en straks het restaurant. Het interview heb ik met Marja, één van de twee oprichters van Feniks in de restaurantruimte; na afloop krijg ik een korte rondleiding door de enorme mooi ingerichte tweedehandswinkel.

Focolare, Nieuwkuijk.

Op zoek naar een gemeenschap met een katholieke achtergrond viel me op dat sommige initiatieven al heel lang bestaan en dat er tegelijkertijd ook veel nieuwe initiatieven zijn die echter nog in de kinderschoenen staan. Via contact met de KNR (Konferentie Nederlandse Religieuzen) kwam ik op het spoor van Focolare. In Nieuwkuijk hebben zij een voormalig klooster overgenomen en zijn daar een aantal Focolaregemeenschappen gestart. De Focolarebeweging is tijdens de 2^e Wereldoorlog in Italië ontstaan. Chiara Lubich begon met enkele vriendinnen in Trente: ze voelde zich door God geroepen iets te betekenen voor de mensen om hen heen voornamelijk armen en door de oorlog getroffen. Ze begonnen een gemeenschap te vormen die zich snel uitbreidde, in Italië en vervolgens verder in Europa en de rest van de wereld. In de jaren '60 startte de eerste Focolaregemeenschap in Nederland.

Mariënkroon in Nieuwkuijk is sinds 2002 het centrum van Focolare in Nederland: 'Mariënkroon wil een plek zijn waar men een samenleving van betrokkenheid op elkaar kan ervaren: een open gemeenschap die de kracht van het evangelie zichtbaar maakt doordat mensen in eenheid samenleven.'⁸¹ De leden wonen in kleine woongemeenschappen, elk in een huis, aparte mannen- en vrouwenhuizen. Gehuwde leden wonen in hun eigen huis in de omgeving en maken daarnaast ook onderdeel uit van hun gemeenschap. De gemeenschap in Nieuwkuijk bestaat uit ongeveer 50 personen waarvan de helft op het terrein woont en de anderen in de omgeving. Behalve activiteiten voor de mensen die bij Focolare betrokken zijn, zijn de Focolareleden actief op kerkelijk gebied voornamelijk rond oecumene en op maatschappelijk gebied. Dat laatste is vooral dat wat zich aandient, op dit moment bijvoorbeeld opvang en begeleiding van asielzoekers.

Ik heb een gesprek in één van de huizen in Nieuwkuijk met Hanneke die onderdeel uitmaakt van deze gemeenschap en Frans die even verderop woont samen met zijn vrouw. Frans raakte in de jaren 60 betrokken bij Focolare en woonde eerder al in Nijmegen in een Focolaregemeenschap, Hanneke koos in de jaren 80 voor het leven in een Focolaregemeenschap.

2.3. Het analyseren van interviews

Coderen

Om de interviews te analyseren is het nodig deze te coderen, ik geef er de voorkeur aan hiervoor geen computerprogramma te gebruiken maar de uitgetypte teksten met de hand te coderen. Volgens Wester en Peters geeft de onderzoeker met een code kort aan waarover naar haar idee het stuk tekst gaat en koppelt het hiermee aan het analytisch kader.⁸² Oftewel, codes zijn de link tussen

⁸¹ Focolare Nieuwkuijk. www.focolare.org/nederland (geraadpleegd op 12 februari 2017).

⁸² Fred Wester en Vincent Peters, *Kwalitatieve analyse, uitgangspunten en procedures* (Bussum: Coutinho, 2004), 91-92.

materiaal en theoretisch kader.⁸³ Met open coderen heeft de onderzoeker geen codes geformuleerd vanuit de theorie maar gaat daar naar op zoek in het materiaal. Met axiaal coderen clustert de onderzoeker, met de theorie en de vraagstelling als uitgangspunt, deze codes in een aantal hoofdcodes. Wester en Peters zeggen daarover, in wat zij de specificatiefase noemen: de onderzoeker “kiest een beperkt aantal hoofdcodes die belangrijk lijken te zijn voor de beantwoording van de analysevragen.”⁸⁴ De volgende stap is het bekijken van wat er over elk van die codes gezegd wordt. Op deze manier worden de codes nader ingevuld.⁸⁵

Invulling codes

Ik heb gecodeerd aan de hand van de deelvragen.

1. Waaruit bestaat ‘het goede leven’ waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven? Vanuit de theorie zijn de zeven basisgoederen die ten grondslag liggen aan het goede leven volgens de Skidelsky ‘s, de codes waarnaar ik gezocht heb in antwoord op deze vraag. Ik heb ook gekeken of er ook tekstfragmenten zijn die verwijzen naar andere mogelijke basisgoederen; of dat er wellicht een overkoepelend begrip te vinden is.
2. Op welke manier geven ze vorm aan het gemeenschappelijk wonen?
Bij deze vraag heb ik open gecodeerd en vervolgens heb ik deze codes geclusterd.
3. Op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak?
Ook hier heb ik open codering toegepast en vervolgens een clustering.

In de eerste lezing heb ik aangegeven met kleur welke tekstfragmenten antwoorden bevatten op de drie deelvragen, in drie kleuren.

Vervolgens heb ik bij deelvraag 1 (geel) met cijfers aangegeven welke basisgoederen in deze antwoorden zijn terug te vinden. En of er andere mogelijke basisgoederen worden genoemd. Vervolgens heb ik gekeken of ze allemaal voorkomen en of er een nadere invulling gegeven kan worden aan de begrippen. Ik heb gekeken of codes afvallen of juist veel voorkomen. In deze fase zou het kunnen zijn dat ik nog een belangrijk aspect tegenkom bij meerdere respondenten dat niet past binnen één van de codes, ook dat is het vermelden waard.

Bij deelvraag 2 (oranje) en 3 (groen) heb ik met hoofdletters – vormgeving gemeenschappelijk wonen – en kleine letters – vormgeving maatschappelijke taak of rol – de verschillende codes aangegeven die ik vond als antwoord op deze vragen. Vervolgens heb ik die geclusterd in een kleiner aantal overkoepelende codes om zo elementen te verzamelen voor het beantwoorden van deze vragen.

2.4 Resultaten van de deelvragen

Elk van de drie vragen heeft een eigen codering. Als eerste heb ik elke code proberen in te vullen. Wat wordt er gezegd? Welke invulling geven de respondenten aan dit begrip? Als tweede stap heb ik gekeken naar het belang van dit aspect: wordt er veel of weinig over gezegd, komt het bij de meeste of maar in een enkel interview voor. Aan de hand van deze twee invullingen: inhoud en kwantiteit vul ik de aspecten van elke deelvraag verder in.

⁸³ Wester, *Kwalitatieve analyse*, 93.

⁸⁴ Wester, *Kwalitatieve analyse*, 160.

⁸⁵ Wester, *Kwalitatieve analyse*, 161.

De eerste vraag: Waaruit bestaat 'het goede leven' waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven?

Als basiscodering heb ik de zeven basisgoederen van de Skidelsky 's gebruikt en daarnaast gekeken of er nog andere mogelijke basisgoederen uit de interviews naar voren kwamen. Geloof en God beschouw ik als het achtste basisgoed.

1. Gezondheid

Het woord gezondheid komt niet als zodanig voor in de interviews. Er wordt wel gesproken over ouder worden, energie en vitaliteit die nodig zijn om in deze gemeenschap te kunnen blijven wonen en die de gemeenschap ook nodig heeft. Dit is iets waar de gemeenschappen vrijwel allemaal over nadenken, hoe het met de woongemeenschap zal gaan als de huidige bewoners ouder worden: ze zeggen dan ook, behalve het Kleiklooster, dat het belangrijk is dat er jonge mensen bijkomen, nieuw bloed. Dit speelt ook op persoonlijk vlak: "Ik hoop dat ik nog lang dienstbaar kan zijn en in goede gezondheid want je krijgt toch, er komen wat krasjes op de plaat om dat oude beeld maar te gebruiken."⁸⁶ Ook de Pioniershof zegt: "een bepaalde vitaliteit moet blijven."⁸⁷

Maar de Skidelsky 's bedoelen niet gezondheid als voorwaarde, het gaat om gezondheid als intrinsieke waarde. Dat is een andere invalshoek dan dat er voldoende bewoners in goede gezondheid moeten zijn om de gemeenschap in stand te kunnen houden; of dat de individuele bewoner gezond genoeg moet zijn om te kunnen blijven participeren.

Maar het gaat ook over energie, vitaliteit en levendigheid, dat is wel een intrinsieke waarde: "het is een jonge club mensen dus daar zat gewoon veel energie in, nog steeds."⁸⁸

Ik zou dit basisgoed eerder vitaliteit dan gezondheid willen noemen. Een bepaalde mate van vitaliteit is een voorwaarde om als woongemeenschap te kunnen functioneren en als lid van die woongemeenschap. Vitaliteit als basisgoed speelt niet erg een rol, althans niet bewust als een nastrevenswaardig goed.

2. Geborgenheid.

Het zoeken naar geborgenheid heeft veel facetten: stabiliteit, veiligheid, zekerheid, vertrouwen. Ik verwachtte dat deze waarde goed zou passen bij het wonen in een woongemeenschap: de woonplek is bij uitstek de plek waar mensen geborgenheid zoeken. Deze geborgenheid wordt dan ook meerdere malen genoemd bij alle woongemeenschappen. Opvallend veel bij de Pioniershof: ".... toch wel hartstikke prettig wonen. Het is min of meer beschermd wonen, zo zou je het kunnen noemen. Wanneer de andere mensen in de buurt wonen, met wie je op kunt schieten en die een beetje in dezelfde lijn ligt wat leefgewoontes Een gemakkelijk appartementje..."⁸⁹ Veilig, makkelijk, sociaal: deze geborgenheid is één van de aspecten die het oudere mensen mogelijk maakt hier langer thuis te blijven wonen.⁹⁰ Dat gevoel van veiligheid geldt ook voor ouders met kinderen, in Polderdrift: "daar kan ik dus op vertrouwen...dat voelt heel veilig."⁹¹ En in Kleiklooster: "Je krijgt er ook heel veel voor

⁸⁶ Focolare, 517-518

⁸⁷ Pioniershof, 560

⁸⁸ Kleiklooster, 49-50

⁸⁹ Pioniershof, 183-186

⁹⁰ Pioniershof, 169-172

⁹¹ Polderdrift, 311-312

terug,... Het geeft ook een veilig gevoel. Als ik aan de opvoeding van mijn kinderen denk, ik hoef het als ouder ook niet helemaal alleen te doen...”⁹²

Er is een gevoel van stabiliteit, er wordt in de verschillende interviews gezegd dat men hoopt er lang te wonen, te kunnen blijven wonen of oud te mogen worden in deze gemeenschap. Het meest kernachtig uitgedrukt: “Maar dit is thuis.”⁹³

Hoewel de manier van wonen afwijkend is, blijkt geborgenheid in de gedaanten van veiligheid, vertrouwen, stabiliteit, thuis voelen, sterk aanwezig. Bij Focolare wordt dat de kracht van de gemeenschap genoemd: “Dus met die kracht die we hebben als gemeenschap, daar geloof ik in De kracht van die liefde onder ons...”⁹⁴ Het zoeken naar geborgenheid is een krachtige drijfveer die bij alle onderzochte woongemeenschappen aan de orde komt in de vorm van veiligheid, stabiliteit en zich thuis voelen.

3. Respect

Bij respect gaat het om gewaardeerd en gerespecteerd worden. Het lijkt een vanzelfsprekende waarde binnen een woongemeenschap, maar het is niet vaak benoemd als zodanig.

Respect uit zich in: ruimte krijgen voor een eigen inbreng in het geheel, waardering krijgen voor die inbreng en gelijkwaardigheid van ieder die deel uitmaakt van de gemeenschap. Waardering en respect zijn wederkerig: “Je moet toch openstaan voor het anders zijn van de ander, je kunt niet altijd menen dat jouw normen en waarden en jouw leefwijze dat die bepalend moet zijn. Dat is jouw leven, de anderen hebben andere ideeën, een ander leven. En dat hoeft helemaal niet een probleem te zijn.”⁹⁵

Respect kan ook afgeleid worden uit de tweede deelvraag waar duidelijk wordt dat de eigenheid van ieder lid van de gemeenschap gewaardeerd wordt. Zoals de ruimte voor eigen inbreng (2a), het kunnen aangeven van grenzen (2b) en de betrokkenheid bij de besluitvorming (2k).

Waardering en respect zijn belangrijke waarden binnen woongemeenschappen. De woongemeenschappen besteden hier aandacht aan in de manier waarop ze het gezamenlijk wonen vormgeven.

4. Persoonlijkheid

Persoonlijkheid als waarde betekent ruimte voor jezelf: autonomie, individualiteit, onafhankelijkheid, ontplooiing, jezelf kunnen zijn. Voor de Skidelsky 's hoort hier ook privébezit bij, als voorwaarde voor persoonlijkheid. In alle woongemeenschappen is er ruimte voor persoonlijkheid. Dat dit belangrijk gevonden wordt blijkt ook uit subvraag 2b, het aangeven van grenzen. De eigen woonruimte, plek om je terug te trekken, tijd voor jezelf: de behoefte hieraan speelt overal: “Dus tijd voor jezelf, stukje privacy is wel belangrijk...ik heb een verstopplekje daar achter in de tuin ... achter mijn struikjes zie je me niet. Er staat een tuinhuisje, het is allemaal heel erg basic en in dat hok heb ik een slaapbankje gezet en mijn espressoapparaatje doet het... wat heb je nou nog meer nodig? En ik kan gras maaien, ik kan met bloemen bezig zijn, ik kan buiten kokkerellen op een klein gasfriemeltje, ik heb helemaal

⁹² Kleiklooster, 355-357

⁹³ Feniks, 366

⁹⁴ Focolare, 438-441

⁹⁵ Pioniershof, 239-241

niks nodig, en dat is heerlijk. En daar, daar laad ik op.”⁹⁶ Hier speelt dus ook het hebben van privé-eigendom een rol.

Er ligt nergens nadruk op leefregels of verplichtingen, hoewel er overal onderlinge afspraken en verwachtingen zijn. De Skidelsky 's geven aan dat in een kloosterorde waarbij de leden gericht zijn op een gezamenlijk belang en groot respect hebben voor elkaar, wel kan ontbreken aan persoonlijkheid⁹⁷; dat lijkt in de onderzochte woongemeenschappen niet het geval. De betrokkenheid op de gemeenschap heeft wel het risico in zich dat er minder ruimte is voor 'persoonlijkheid'.

Er ligt, ook in het gezamenlijke, nadruk op echtheid, eigenheid en authenticiteit; het is niet goed wanneer het individu ondergeschikt zou zijn aan de groep: “...als het niet echt is, heel authentiek, wat je bindt, dan voel ik dat... als het niet authentiek is dan zijn we niet goed bezig”⁹⁸ Zo benadrukt Polderdrift dat de woongemeenschap gebaseerd is “op de behoefte zoals wij willen leven.”⁹⁹ In alle gevallen gaat het om een eigen, persoonlijke keuze die ook wat vraagt: “... je offert een stukje privacy op, en je wordt geacht betrokken te zijn, dus een stukje verantwoordelijkheid te nemen.”¹⁰⁰ Ook kan de woongemeenschap juist datgene bieden wat mensen nodig hebben om hun autonomie en onafhankelijkheid te behouden, zoals voor ouderen in de Pioniershof.

Het eigen levensverhaal speelt altijd een rol. Daar is plotseling of langzamerhand het besluit gegroeid om in deze woongemeenschap te gaan wonen of die zelfs mee te gaan oprichten. Voor iedereen was dat een nieuwe stap en voor een aantal was de behoefte aan dat nieuwe een motivatie op zich. De behoefte aan avontuur of aan een totale omkeer.

Die omkeer speelt het sterkst in het verhaal van Marja in haar keuze voor Feniks: “... je bent gek, je hebt een mooi huis, je hebt een goeie baan, zekerheid en pensioen, en je zet overal een streep door en je gaat gewoon iets doen waarvan je denkt dat het goed is en... Maar ik wist dat het goed is...”¹⁰¹

Voor de mensen van Focolare is het echt een keuze voor het leven: “En natuurlijk zijn er ook momenten dat ja, dat het iets minder is;...net of er dan een tweede keuze van je gevraagd wordt. Maar ik heb zelf altijd wel gevoeld van, ik heb mijn ja aan God gegeven, ik heb ja gezegd en ook als er dan momenten zijn dat het niet zo makkelijk is dan voel ik nee, ik wil daar trouw aan blijven.”¹⁰²; “het kost natuurlijk, het is natuurlijk een hele keuze.”¹⁰³.

Bij het Kleiklooster waren de bewoners echt op zoek naar een nieuwe vorm van wonen en leven: “En een beetje het nieuwe, het avontuurlijke sprak me heel erg aan, dat je met z’n allen iets nieuws begint, dat je niet in iets bestaands stapt maar dat eigenlijk alles nog open ligt.”¹⁰⁴

Persoonlijkheid, inclusief eigen bezit, is één van de belangrijke basisgoederen die men wil verwezenlijken in de keuze voor een specifieke woongemeenschap. In de manier waarop de woongemeenschappen vormgegeven worden ruimte geschapen voor de behoefte aan persoonlijkheid en bezit. Dit is niet in tegenspraak met deel uit willen maken van een groter geheel.

⁹⁶ Feniks, 359-365

⁹⁷ Skidelsky, *Hoeveel is genoeg*, 221.

⁹⁸ Focolare, 483-485

⁹⁹ Polderdrift, 443

¹⁰⁰ Polderdrift, 454-455

¹⁰¹ Feniks, 144-146

¹⁰² Focolare, 421-424

¹⁰³ Focolare, 435

¹⁰⁴ Kleiklooster, 44-45

Ook de behoefte om een nieuwe stap te zetten in het leven is een drijfveer die mensen op het spoor kan zetten van het wonen in een woongemeenschap.

5. Harmonie met de natuur

De natuur als intrinsieke waarde is een onderwerp wat weinig aan bod komt. De tuin speelt in alle gemeenschappen met uitzondering van het Kleiklooster wel een rol. Als ontmoetingsplek, als mogelijkheid om je terug te trekken, als moestuin. Echte gerichtheid op de natuur speelt in Polderdrift; hier heeft het bezig zijn met milieu en duurzaamheid alles te maken heeft met de visie op natuur en de plek van de mens daarin: "...bewustzijn van milieu, dat we als mensheid daar zuinig op mogen zijn om daar nog heel lang van te genieten. Dat is een bewustzijn wat hier leeft.... maar dat we de wereld daar niet mee gaan redden dat weten we ook. We laten in ieder geval zien wat er kan."¹⁰⁵ In mindere mate speelt dit ook bij Feniks door de keuze voor hergebruik, wellicht meer gedreven door kritiek op de consumptiemaatschappij dan door harmonie met de natuur. Voor bewoners persoonlijk kan harmonie met de natuur wel de mogelijkheid bieden weer op te laden.

Harmonie met de natuur is geen basisgoed te noemen voor de bewoners van de woongemeenschap. De natuur, in de vorm van een tuin, kan wel een belangrijke plek zijn. En het behoud van de natuur kan wel een rede zijn om duurzaam te leven.

6. Vriendschap

Een gemeenschap is een netwerk van vrienden volgens de Skidelsky 's en daarmee bedoelen ze dat de onderlinge relaties meer en persoonlijker zijn dan iets als 'gemeenschapszin'. In alle woongemeenschappen komt dit aan de orde, meestal niet met het woord vriendschap, maar met contact, ontmoeting, betrokkenheid, samen. Het is een belangrijke motivatie om in een woongemeenschap gaan wonen; een keuze om niet alleen te wonen, je leven te delen met andere mensen.¹⁰⁶ Over Feniks: "het is een grote, gezellige, fijne familie-achtige groep."¹⁰⁷ En in Polderdrift: "Wat ik heel fijn vind is het sociale aspect, ik ben lange tijd alleenstaande moeder geweest, jonge kinderen."¹⁰⁸ Je helpt elkaar, maakt een praatje, werkt samen. Een woongemeenschap helpt ook tegen eenzaamheid: "andere mensen die mijn vrienden waren zijn allemaal overleden. Ik ben 83.... ben vroeger bij de Scouting geweest jarenlang, nou al die knapen waar ik toen mee gekampeerd heb en gedaan heb zijn allemaal de wereld al uit. Dus nu heb je hier dan wel een kringetje mensen wonen waar je altijd toch, nou ja, op z'n minst hoi tegen kunt zeggen."¹⁰⁹

Voor Focolare zit daar ook een religieuze lading in, het gemeenschapsleven zoals kloosters dat ook kennen.

Opvallend is het altruïsme, het iets voor anderen willen betekenen. Dit speelt eigenlijk alleen bij Polderdrift geen uitgesproken rol. Bij Kleiklooster is dit gekoppeld aan de roeping en ook bepalend voor de keuze van de locatie: "Ik vond de wijk en vind de wijk heel interessant, dat er gewoon zoveel culturen samenkomen en dat er veel sociale problemen zijn. Dus dat we hier op zich ook wel het verschil méér kunnen maken denk ik."¹¹⁰ De keuze bij Feniks voor mensen die het alleen niet redden

¹⁰⁵ Polderdrift, 74-78

¹⁰⁶ Kleiklooster, 438

¹⁰⁷ Feniks, 215

¹⁰⁸ Polderdrift, 306-307

¹⁰⁹ Pioniershof, 446-450

¹¹⁰ Kleiklooster, 41-43

is een sterke drijfveer: “Je doet het niet voor jezelf, je doet het niet voor je eigen portemonnee.”¹¹¹ En bij de Pioniershof dat je als je samenwoont ook iets voor elkaar kunt betekenen: “...voor meer mensen kun je wat betekenen dan alleen voor je naaste.”¹¹²

Vriendschap is een sterke drijfveer om in een woongemeenschap te gaan wonen. Het gaat om niet alleen zijn, een sociaal netwerk, een groep mensen met wie je samen iets verwezenlijkt. Vriendschap heeft een wat andere lading, men spreekt in de woongemeenschap niet over louter vrienden maar men ervaart wel een verbondenheid. Onderlinge betrokkenheid of verbondenheid lijkt een passender benaming dan vriendschap omdat dat toch wat exclusiever is.

Door de keuze voor onderzoek naar woongemeenschappen met een maatschappelijke taak of rol, komt dit maatschappelijk aspect sterker tot uitdrukking. Mensen kiezen de vorm van een woongemeenschap om, samen met anderen, iets te kunnen betekenen voor anderen, zowel binnen de gemeenschap en vooral naar buiten toe.

7. Vrije tijd

De vrije tijd als waarde betekent het kunnen ontplooiën van activiteiten, die bevrediging geven in zichzelf, zonder de verplichtingen die werk geven. Dit komt op allerlei manieren voor in de woongemeenschappen, logischerwijs want de bewoners hebben allemaal uit eigen beweging gekozen voor deze vorm van wonen met alles wat daar aan activiteiten bij hoort. Voor een aantal van hen naast hun gewone baan. Toch is het lastig dit aspect terug te vinden in de interviews.

Het is iets wat speelt op het keuzemoment, zoals bij Feniks: “...het is niet geld waar mijn hart voor klopt. En toen besloot ik dat ik dat niet meer wilde. ... En eigenlijk heb ik toen één raampje dicht gedaan en dan gaan er drie andere open.”¹¹³ Maar ook hoe die keuze uitpakt: “...het is fijn en het is niet geld waar we gelukkig van worden, maar het is dat wat je hart vult. En dat is voldoening, het zijn prachtige mensen, een prachtige locatie, een heleboel mogelijkheden.”¹¹⁴ Het spreekt uit het plezier en enthousiasme waarmee de mensen vertellen over wat ze doen, hoe ze hun tijd besteden met en voor de woongemeenschap en de wens om er nog heel lang te wonen. In het Kleiklooster: “Het is mooier dan ik had gedacht, en ook gewoner dan ik had gedacht.”¹¹⁵

De bewoners hebben gekozen om in een woongemeenschap te wonen en er een deel van hun tijd aan te geven. Dit werk levert hen vooral veel op aan voldoening, de ervaring dat het goed is wat ze doen. Vrije tijd in die zin, doen wat je wilt doen, is een krachtige drijfveer om in een woongemeenschap te gaan wonen.

8. Geloof, roeping, God.

Het motief om in een woongemeenschap te gaan wonen kan ook een roeping zijn, de ervaring dat God dit vraagt of dat dit de manier is waarop je als gelovige je geloof leeft. Dit speelt bij de religieuze leefgemeenschappen Focolare en Kleiklooster heel expliciet. Die roeping speelt als het gaat om als gemeenschap samen te leven bij Focolare: “...mensen vinden waar ik dat ook mee zou kunnen delen

¹¹¹ Feniks, 433

¹¹² Pioniershof, 229

¹¹³ Feniks, 69-72

¹¹⁴ Feniks, 181-183

¹¹⁵ Kleiklooster, 435

dat ideaal, samen het evangelie echt te leven.”¹¹⁶ En bij Kleiklooster: “ik wilde het geloof denk ik heel praktisch maken, dat was ook wel één van mijn drijfveren... ik wil wel meer actie dan alleen maar dat ik er zelf wat aan heb of dat ik alleen maar zelf zondag naar de kerk ga.” En “voor de leden in de Focolaregemeenschap betekent deze roeping ook echt een keuze voor dit leven... we hebben alle twaalf die hier dan in deze leefgemeenschappen wonen inderdaad gekozen om ongehuwd te blijven en ons leven aan God toe te wijden.”¹¹⁷ Voor de Focolareleden ligt hier ook de kern: “het is niet alleen voor de gemeenschap dat ik mijn ja aan God heb gegeven. Het is een manier om te leven, een levensvorm, maar uiteindelijk ...het essentiële gaat erom dat ik mijn ja aan God heb gegeven.”¹¹⁸ Bij Kleiklooster ligt het accent meer op hun maatschappelijke rol: “...daarnaast wilden we ook heel graag praktisch ons christen-zijn handen en voeten geven ook door echt iets voor andere mensen te betekenen.”¹¹⁹

Er zit ook een theologische visie achter die gericht is op het streven naar eenheid in de wereld bij Focolare, of de naastenliefde bij Kleiklooster: “ik denk dat de leidraad toch uiteindelijk is ‘heb God lief boven alles en je naaste als jezelf’, vanuit dat beeld, of dat mensbeeld en Godsbeeld, hier zijn. Het gemeenschappelijke is toch wel dat we geloven dat die boodschap van Jezus nog steeds heel relevant is. Het omgaan met mensen die het minder hebben in de samenleving, dat je omkijkt naar mensen, dat je ze onvoorwaardelijk liefhebt en welkom heet en dat je daarin of daarmee ook God aan het dienen bent. Best wel een praktische theologie”.¹²⁰ Maar ook bij de Pioniershof komt dit op individuele wijze aan de orde bij Anton die zich wel religieus voelt: “Dat je dus goed moet zijn voor je burens, dat je je naaste lief moet hebben en noem maar op...Dat zit misschien in alle mensen... Vanuit dat standpunt handel ik dus wel een beetje....”¹²¹; “...als ik er zo over nadenk, dan doe ik de dingen die ik goed moet doen, doe ik goed omdat ik religieus aangelegd ben.”¹²²

Geloof kan een sterk, allesbepalend, basisgoed zijn voor gelovige mensen. Het kan ook op de achtergrond een rol spelen, in hoe mensen in het leven staan.

Conclusie deelvraag 1

Op zoek naar antwoord op de vraag waaruit ‘het goede leven’ bestaat waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven, heb ik gebruik gemaakt van de basisgoederen van de Skidelsky’s. Het blijkt dat die wel allemaal voorkomen in de interviews maar niet in dezelfde mate.

Gezondheid en Harmonie met de natuur kunnen we nauwelijks een basisgoed noemen. Respect en Persoonlijkheid spelen wel een rol, als basisgoed en in hoe de woongemeenschappen vorm worden gegeven. Belangrijke basisgoederen zijn Geborgenheid, Vriendschap en Vrije Tijd. Ook speelt bij een sommigen ‘Geloof en God’ een sterke rol.

¹¹⁶ Focolare, 111

¹¹⁷ Focolare, 292-294

¹¹⁸ Focolare, 461-463

¹¹⁹ Kleiklooster, 210-212

¹²⁰ Kleiklooster, 170-176

¹²¹ Pioniershof, 622-628

¹²² Pioniershof, 659-660

De tweede deelvraag: Op welke manier geven ze vorm aan het gemeenschappelijk wonen?

Deze vraag ben ik open gaan coderen. Het aantal codes liep na een eerste ronde op tot boven de 30 waarna ik een aantal codes heb samengevoegd en kwam op 20. Deze kon ik onderverdelen in vier categorieën. Het antwoord op de subvraag bevat dus vier aspecten van de vormgeving van gemeenschappelijk wonen en die hebben te maken met: de persoon, de groep, de woonplek en de inspiratie. Het spreekt vanzelf dat hier overlappingsen in zitten.

I De persoon: hoe geven de geïnterviewden persoonlijk vorm aan het gemeenschappelijk wonen?

II De groep: hoe word je als woongemeenschap een groep, hoe blijft het goed als groep en hoe organiseer je de woongemeenschap?

III De woonplek: hoe woont de groep, hoe zit het in materieel opzicht in elkaar?

IV De inspiratie: waardoor wordt de groep geïnspireerd en op welke manier wordt daar aandacht aan besteed?

Per categorie zal ik aangeven welke codes, dus welke aspecten te onderscheiden zijn en wat daar in de interviews over te vinden is.

I Hoe geven de geïnterviewden persoonlijk vorm aan het gemeenschappelijk wonen.

Er zijn zes codes die het accent leggen op het persoonlijke aspect.

a. De persoon kan eigen talenten en vaardigheden inzetten. Er is ruimte voor wat hij of zij wil inbrengen in het geheel.

In alle woongemeenschappen is dit een belangrijk item, in alle interviews vertellen de respondenten iets over de taken die ze uit eigen beweging op zich genomen hebben. Zo zijn er in de Pioniershof mensen die zelf de taak op zich genomen hebben om verschillende klussen te doen ¹²³, anderzijds lukte het niet om iedereen een poetstaak te laten uitvoeren: “ploegjes van 3 of 4 mensen die elke week bij toerbeurt. Nou, dat werkte toch niet want er waren altijd mensen bij die dat te min vonden bij wijze van spreken. Of te moeilijk, het niet konden..... Of ze waren te oud, die konden het gewoon niet.” ¹²⁴

Dit punt wordt door de respondenten meerdere malen gekoppeld aan de samenstelling van de groep. Zo wordt er gerefereerd aan het belang van verschillende leeftijdscategorieën in Polderdrift: “En voor veranderende ideeën, want jongeren denken echt anders over dingen dan ouderen”. ¹²⁵ En aan het belang van verschillende persoonlijkheden en capaciteiten bij Feniks. ¹²⁶ Om ieder talenten en vaardigheden te kunnen laten inzetten is een gevarieerd samengestelde groep nodig.

b. De persoon kan of moet grenzen aangeven, er is behoefte aan afbakening, aan privacy en dat moet of kan aangegeven worden.

Het belang van het aangeven van grenzen en de behoefte aan privacy speelt bij iedereen. Vooral wanneer er veel gezamenlijks te doen is zoals in Feniks waar in eerste instantie de inzet bijna grenzeloos was maar nu gezegd wordt: “ja, als mijn dag erop zit en ik ga, ik trek mij ’s avonds terug, dan laat ik het ook los.... Dan is het echt tijd voor mij. Dan kan ik in mijn boek duiken of ik kan creatief gaan zitten doen, ik kan in de tuin flink tekeer gaan, ik kan gewoon helemaal mijn eigen ding gaan

¹²³ Pioniershof, 262-273

¹²⁴ Pioniershof, 350-355

¹²⁵ Polderdrift, 381

¹²⁶ Feniks, 222-223

doen”.¹²⁷ Of wanneer het gebouw of de woningen de grenzen minder duidelijk aangeven: zo moeten de bewoners van Polderdrift leren omgaan met het feit dat er geen schuttingen om hun tuinen staan: “Maar dat idee van privacy en dat is alleen maar van mij, dat moet je wel even los kunnen laten.”¹²⁸ In het Kleiklooster past deze vraag erg in de ontdekkingsfase van hoe de groepsleden met elkaar om willen gaan: “Wat zijn grenzen, wanneer klopt je wel of niet aan.”¹²⁹ Ook de Pioniershof kampt met deze vraag, wanneer overschrijdt de ruime burenhulp de grens naar mantelzorg?¹³⁰

c. De persoon ervaart een balans in geven en ontvangen, in wat je inbrengt en welke voordelen je ervan hebt in de woongemeenschap te wonen.

Dit is een aspect dat door de interviews heen loopt: de respondenten zetten zich allemaal erg in maar vertellen ook over wat het hen brengt aan plezier en voldoening. Zo willen de bewoners van de Pioniershof iets voor elkaar betekenen: de auto van elkaar lenen, als het nodig is elkaar naar het ziekenhuis brengen.¹³¹ Het is iets voor elkaar doen ervan uitgaand dat de ander ook iets voor jou zal doen. “....wat heb ik nodig om dit te kunnen volhouden. Nou, je moet ook iets terugkrijgen, niet persé van de gasten die hier wonen, maar wel van de groep. Niet dat je zelf de hele tijd moet investeren in relaties, maar dat je ook gewoon weer opgebouwd wordt. En dat gebeurt, het is echt een wisselwerking tussen iedereen.”¹³²

d. De persoon heeft ook een leven buiten de woongemeenschap en heeft daar ook behoefte aan. Hij of zij is niet afhankelijk van de gemeenschap.

De Pioniershof en Focolare geven hier het meest woorden aan. Bij de Pioniershof is het opvallend dat het feit dat de bewoners hun actieve sociale leven buiten de gemeenschap hebben, in het eigen dorp, ook de oorzaak zou kunnen zijn van het niet functioneren van de ontmoetingsruimte: “de mensen zijn te actief nog. Ja, iedereen doet wel iets. Dat is omdat hier in hun eigen dorp, dan ga je naar je eigen vereniging of zo...”¹³³ Het meer of minder buiten de woongemeenschap actief zijn hangt er ook vanaf of de bewoners bijvoorbeeld werk hebben in, zoals bij Feniks, of buiten de woongemeenschap. Dit laatste is bij Focolare het geval waar de visie is dat de bewoners, bijvoorbeeld via hun werk, geworteld zijn in de maatschappij.¹³⁴ Ook het Kleiklooster wil uitdrukkelijk geworteld zijn in de buurt, als gemeenschap, maar ook individueel gaan de bewoners bijvoorbeeld naar hun eigen kerk.¹³⁵

e. De persoon ervaart aandacht en betrokkenheid van de woongemeenschap.

Betrokkenheid en aandacht ervaren speelt in elk interview een rol, in verschillende gedaanten. In de vorm van hulp, samen optrekken, samen werken en het geheel vormgeven. Het sluit nauw aan bij c, de balans. Polderdrift geeft duidelijk aan dat ook hier een grens is: “Onze betrokkenheid als gemeenschap houdt op bij de voordeur.”¹³⁶ Maar ook: “Je hebt betrokkenheid nodig, denk ik,

¹²⁷ Feniks, 348-350

¹²⁸ Polderdrift, 428-429

¹²⁹ Kleiklooster, 308

¹³⁰ Pioniershof, 157

¹³¹ Pioniershof, 226-228

¹³² Kleiklooster, 256-259

¹³³ Pioniershof, 464-466

¹³⁴ Focolare, 143

¹³⁵ Kleiklooster, 267-269

¹³⁶ Polderdrift, 5

openheid.”¹³⁷ In de Pioniershof is er sprake van dat er behoefte is aan ‘sociale mensen’: “die betrokkenheid op anderen, de bereidheid er te zijn als iemand anders je nodig heeft.”¹³⁸

f. De persoon ervaart een persoonlijke roeping die vorm krijgt in de woongemeenschap.

Een specifiek punt wat genoemd wordt bij Focolare en het Kleiklooster is de persoonlijke roeping gerelateerd aan het geloof van de persoon. “We willen allemaal vanuit het evangelie, vanuit die spiritualiteit van Focolare willen we hier met elkaar iets opbouwen.”¹³⁹ Maar ook in het verhaal van Feniks is sprake van een zeer persoonlijke keuze voortkomend uit het eigen levensverhaal en het geïnspireerd zijn door de grondlegger van Emmaüs, Abbé Pierre.

Op de vraag hoe de geïnterviewden persoonlijk vormgeven aan het gemeenschappelijk wonen heb ik zes aspecten onderscheiden, daarin speelt evenwicht of balans een belangrijke rol. De bewoners maken een bewuste keuze, al dan niet uit roeping, voor het wonen in een groep. Ze willen zich inzetten, met hun eigen vaardigheden en talenten. Ze zijn betrokken en hopen op betrokkenheid van de ander. Er moet daarin balans zijn van geven en ontvangen. Net zozeer als er evenwicht moet zijn in wat ze binnen de groep hebben aan contacten, bezigheden en verantwoordelijkheden, als wat ze buiten de groep hebben. En er is duidelijk balans nodig tussen het groepsgebeuren en het privéleven, tijd en ruimte voor zichzelf naast de gezamenlijkheid.

II Hoe wordt de woongemeenschap een groep, hoe blijft het goed als groepen en hoe organiseer je de woongemeenschap

Acht codes geven aan hoe de woongemeenschappen als groep en organisatie functioneren. De samenstelling van de groep, het organiseren van ontmoeting, het samen vormgeven van de woongemeenschap, het omgaan met verschillen in inzicht en mening, het samen werken, bestuur en besluitvorming, ontwikkeling en de relatie met de buurt.

h. De rol van de samenstelling van de groep wat betreft aantal, leeftijd, motivatie, vaardigheden, burgerlijke staat en daarbij aansluitend het belang van ballottage.

In alle interviews wordt over de groepssamenstelling gesproken en de manier waarop deze tot stand is gekomen en zich ontwikkelt. Er is soms sprake van een bepaalde doelgroep, bijvoorbeeld ouderen in de Pioniershof. Of het zijn juist jongeren in het Kleiklooster. Maar zoals in Polderdrift wordt geconstateerd, de vooral jonge gezinnen van de start zijn nu 20 jaar ouder en dat roept vragen op over de toekomst: “als we allemaal in de seniorenleeftijd zitten, op gegeven moment trek je het met z’n allen niet meer, en de levendigheid gaat eruit, kinderen brengen veel levendigheid”¹⁴⁰. Er komen nu weer jonge gezinnen bij. Ook bij Feniks speelt dit: “wij worden een dagje ouder, en we hebben jonge leidinggevers nodig of nieuwe leiding nodig... er moet wel nieuw bloed bij.”¹⁴¹ De Pioniershof twijfelt als het gaat over de toekomst van deze woonvorm voor ouderen: “Daar twijfel ik heel sterk aan, ja daar spreek ik toch wel mijn twijfel over uit want ik zie nu.... wanneer wij verder verouderen

¹³⁷ Polderdrift, 418

¹³⁸ Pioniershof, 318-319

¹³⁹ Focolare, 298-299

¹⁴⁰ Polderdrift, 375-378

¹⁴¹ Feniks, 373-367

dan krijg je niemand meer voor het bestuur”.¹⁴² Ze constateren dat mensen steeds ouder worden, allerlei taken niet alleen niet willen maar ook niet capabel zijn. Ook bij een bijeenkomst van de LVGO hoorden ze stemmen opgaan voor gemengde groepen, niet alleen voor ouderen dus.¹⁴³ Een ander punt dat vooral bij de Pioniershof en Polderdrift aan de orde komt is de ballotage en het belang ervan om dit zelf in de hand te kunnen houden.

j. Het organiseren of faciliteren van ontmoeting, het belang van het elkaar leren kennen.

Er wordt in alle woongemeenschappen veel waarde gehecht aan het elkaar leren kennen en hiervoor worden activiteiten georganiseerd, bijeenkomsten belegd of een speciale ruimte voor ingericht. Zoals de buurtkamer in het Kleiklooster, het Paviljoen in Polderdrift en de Salon in de Pioniershof. De laatste fungeert echter niet, maar het zitje 's zomers in de binnentuin wel.¹⁴⁴ Er wordt samen gegeten, dagelijks, wekelijks of af en toe. En er zijn georganiseerde ontmoetingsmomenten, die specifiek bedoeld zijn om elkaar beter te leren kennen, dus anders dan samen klussen of vergaderen. Omdat de gemeenschap van Focolare niet allemaal bij elkaar woont is hier speciale aandacht voor op de wekelijkse avond waar de leden van de groep: “...vertellen hoe het bijvoorbeeld de afgelopen week gegaan is, wat wil je delen met elkaar, echt iets van jezelf, wat je wil geven aan de ander. Om zo elkaar te leren kennen maar ook inderdaad het delen en elkaar ondersteunen op die manier”¹⁴⁵

k. Het samen zelf vormgeven aan de woongemeenschap met eigen beslissingsmogelijkheden.

De woongemeenschappen zijn alle vijf in hoge mate zelf vormgegeven door de bewoners. Soms is het initiatief van anderen gekomen, bijvoorbeeld een samenwerkingsverband van woningbouwvereniging en gemeente of welzijnsstichting, maar altijd zijn de beoogde bewoners van het begin af aan betrokken; zoals bij Polderdrift en de Pioniershof al voordat het gebouwd werd. De behoefte om betrokken te zijn is groot, zoals in de Pioniershof: “Dus toen hebben we een dikkere vinger in de pap genomen..... We werden toch een beetje betutteld af en toe.”¹⁴⁶ Maar ook op een later moment heeft de Pioniershof er voor gekozen meer zaken zelf te regelen zoals het poetsen van de algemene ruimtes en de tuin: “helemaal in zelfbeheer....hoe wij het willen, bepalen we zelf met elkaar.”¹⁴⁷ Ook Feniks en Focolare, die beiden onderdeel uitmaken van een grotere organisatie en in die zin niet meer het wiel zelf hoeven uit te vinden, besteden veel aandacht aan het zelf vormgeven van hun eigen woongemeenschap. Binnen de kaders en doelstellingen van Emmaüs respectievelijk Focolare krijgen zij ook alle ruimte dit te doen. Het Kleiklooster, de nieuwste woongemeenschap, is duidelijk zoekend en neemt ruimte en tijd hiervoor: “....proberen en ervaringen opdoen en hier rustig eerst hier gaan wonen überhaupt en van daaruit verder kijken.....je begint met een soort traditie maken die als het goed is heel lang voort gaat duren dus je hoeft geen haast te hebben.”¹⁴⁸

l. Het omgaan met verschillende meningen en inzichten: door te zoeken naar harmonie, door zaken bespreekbaar te maken en door op bepaalde manier om te gaan met conflicten.

Uiteraard is het niet zo dat alle bewoners van een woongemeenschap het altijd met elkaar eens zijn. Er wordt gezocht naar harmonie en consensus omdat je wel samen verder wil. Daar wordt op

¹⁴² Pioniershof, 532-534

¹⁴³ Pioniershof, 563

¹⁴⁴ Pioniershof, 451-455

¹⁴⁵ Focolare, 305-307

¹⁴⁶ Pioniershof, 54-55

¹⁴⁷ Pioniershof, 368-370

¹⁴⁸ Kleiklooster, 61-64

verschillende manieren aan gewerkt. In de Pioniershof hebben ze wel ervaring opgedaan met conflicten: het bestuur kiest voor dempen, de-escaleren en vooral niet op de spits drijven, maar wel kijken hoe een eventueel probleem opgelost kan worden.¹⁴⁹ Bij Feniks is bij de wekelijkse teamavond ruimte om aan te geven wat er wellicht dwars zit: “...alles kan, we zijn bloedeerlijk met elkaar. En als ik me zorgen maak over jou, dit gaat niet goed en dat gaat niet goed, denk ik, of ik heb daar last van, dan is dat een moment, gewoon een ontspannen moment, waarop ik mijn irritatie aan kan geven..... En dan kunnen we daar met elkaar van gedachten over wisselen.”¹⁵⁰

m. *Het samen werken in of voor de woongemeenschap, samen optrekken, elkaars leven delen.*
Het samen werken aan de woongemeenschap, of het nu activiteiten voor de groep zijn, of de maatschappelijke taak en het samen optrekken, is van groot belang voor het groepsgebeuren. Daarbij hoort ook het samenleven en iets van elkaars leven delen. Dat is eigenlijk vanzelfsprekend en dagelijks: “Dat het zo mooi is je leven te delen met mensen om je heen en de hele dagelijkse dingen, dat je niet bij iemand op bezoek gaat en na het eten weer weggaat, maar dat je ook met elkaar kunt ontbijten, dat je hele simpele dingen....”¹⁵¹

n. *De vorm van bestuur en besluitvorming, met daarin het maken van afspraken en het vastleggen van procedures.*

Elke woongemeenschap heeft een vorm van bestuur of bewonersoverleg, er zijn afspraken en procedures vastgelegd en er is gezocht naar een vorm van goede besluitvorming. Dit haakt aan l. het omgaan met meningsverschillen. Het gaat er om een vorm te vinden om er samen uit te komen. In Polderdrift proberen ze tot consensus te komen: “dat is het streven, maar soms zit je aan een meerderheid vast, maar we kijken wel, hoe kunnen we iedereen betrokken houden, het zo voor elkaar krijgen dat wel iedereen weer mee kan”¹⁵²

p. *Hoe ontwikkelt de woongemeenschap haar organisatie: tijd nemen, aandacht hebben voor processen, plannen versus doen wat op je pad komt.*

De organisatie van de woongemeenschap is er nog niet bij de start, die moet ontwikkeld worden, vorm krijgen. Hier spelen het ontwikkelen van visie, doelstelling en werkwijze. Het zijn organisaties die zich niet zozeer naar buiten hoeven te verantwoorden maar wel intern. Er wordt wel gesproken over het maken van plannen, maar het accent ligt erg, en daar is ruimte voor, op het doen wat op je pad komt. Dat zeggen ze in het Kleiklooster: “... (we) hebben we niet enorme doelen of dromen, of dat we zeggen over vijf jaar moeten we daar zijn; het is meer van het gaat nu zo mooi zoals het gaat. Ja, we willen hier ook heel lang wonen. We nemen de tijd. We proberen die tijd ook om elkaar.... dat je ook niet te snel jezelf en de groep voorbij rent en dat dingen mis gaan.”¹⁵³; en bij Focolare: “.... ook heel belangrijk om ook echt nu te leven....op dat moment zoals het komt, wat dan op ons afkomt, of waarvan we voelen daar moeten we op in springen of daar kunnen we helpen.”¹⁵⁴

q. *Hoe is de relatie met de buurt, met andere organisaties en groepen, met familie en vrienden?*

¹⁴⁹ Pioniershof, 244-245

¹⁵⁰ Feniks, 375-379

¹⁵¹ Kleiklooster, 438-440

¹⁵² Polderdrift, 353-356

¹⁵³ Kleiklooster, 408-413

¹⁵⁴ Focolare, 513-515

De relatie met de buurt, met andere organisaties en groepen, is vaak gerelateerd aan hun maatschappelijke taak en rol en komt terug in de volgende paragraaf waar gastvrijheid één van de kernwoorden is. Geen van de woongemeenschappen is een eiland of zondert zich af. Zoals in d. ook aan de orde kwam hebben de bewoners ook individueel hun relatie met de wereld buiten de woongemeenschap en hechten hier waarde aan. Klooster of de muren rond het kloostergebouw kunnen wel de associatie oproepen van afgeslotenheid, Focolare zegt daarover: “er staat een muur omheen, die hebben we van de Cisterciënzers geërfd..... die muur staat er niet omdat wij een beschermde gemeenschap willen zijn maar omdat we eigenlijk heel gastvrij willen zijn en naar buiten toe.”¹⁵⁵ De relatie met de buurt komt ook terug bij de volgende deelvraag waar het gaat om de maatschappelijke rol van de woongemeenschap.

Het antwoord op de vraag hoe de woongemeenschap een groep wordt, hoe het goed blijft als groep en hoe zij zich organiseert, kenmerkt zich door samen doen en samen praten. Elkaar leren kennen is niet iets wat alleen in de aanloopfase speelt maar wat een doorlopend proces is. Hier moet een groep iets voor doen: het organiseren van activiteiten met als doel ontmoeting, het faciliteren door plekken en momenten te creëren waar mensen elkaar ontmoeten. En dat betekent ook werk maken van hoe om te gaan met onvermijdelijke meningsverschillen: een sfeer creëren van openheid, flexibiliteit en oplossingsgerichtheid. Dat betekent een wijze van besturen en besluiten en een ontwikkeling waarin de bewoners participeren, ruimte en tijd krijgen. De grondslag voor een goed functionerende en prettige woongemeenschap is de groepssamenstelling. Dat kan door de ballotage, wie komt er binnen, maar ook: hoe gaan we om met het ouder worden, hoe vernieuwen en verjongen we en hoe zorgen we voor evenwicht. Tot slot is een woongemeenschap geen eilandje, de relatie met de omgeving, de buurt, is belangrijk.

IV Hoe woont de groep, hoe zit het in materieel opzicht in elkaar?

Er zijn drie codes die de materiële aspecten aangeven van het samen een woongemeenschap vormen. Die hebben uiteraard te maken met de woningen en het gebouw, zowel de vormgeving daarvan als het onderhoud. Maar er kunnen ook andere materiële zaken spelen zoals geld en spullen.

r. De vormgeving van het gebouw, de verhouding tussen eigen woningen en algemene gedeeltes. De vormgeving van het wonen is heel divers: een voormalig klooster (Feniks), het terrein van een klooster met nieuwbouw (Focolare) en het Kleiklooster in een aantal naast en boven elkaar gelegen flats. Polderdrift is een nieuw gebouwde wijk en de Pioniershof een nieuwgebouwd appartementencomplex. Hierbij en bij Focolare is gebouwd met het doel daar als woongemeenschap te wonen en is het mogelijk geweest het een vorm te geven die past bij de manier van wonen die wordt nagestreefd. Het milieuaspect is bij Polderdrift erg belangrijk geweest bij de bouw van de huizen, maar ook van de buitenruimte: de bouwmaterialen, het grijswatersysteem, de energievoorziening, en dat blijft doorspelen wanneer er bijvoorbeeld renovatie nodig is. Maar ook de al bestaande gebouwen zijn zodanig verbouwd dat het geschikt is gemaakt voor hoe je als gemeenschap samen wil leven. Concreet door een ruimte te bestemmen om elkaar te ontmoeten en

¹⁵⁵ Focolare, 212-215

gezamenlijke activiteiten te doen. Of ruimte te geven aan mensen van buiten zoals de buurtkamer van het Kleiklooster. Ook de buitenruimte kan van belang zijn: bij de Pioniershof, Polderdrift en Feniks speelt de tuin een rol als ontmoetingsplek of biedt ruimte aan gezamenlijke activiteiten als een moestuin.

Daartegenover is het belangrijk dat de privéruimte goed afgebakend is, er is overal behoefte aan een eigen plek, een voordeur, de mogelijkheid je terug te trekken. Daar moeten gebouwen en tuinen op ingericht zijn. Over het ontbreken van schuttingen in Polderdrift: “...ik ervaar veel meer contact met anderen, doordat je elkaar makkelijker ontmoet, omdat je niet zo in hokjes zit, als ik langsliep en iemand zie staan groet ik even, verder laat ik helemaal los want het is wel privéterrein en ze hoeven niks met mij, maar ik groet even en je hebt even een moment van contact.”¹⁵⁶

s. Het gezamenlijk onderhoud van gebouw en omgevingsruimte.

Samen gebouw en buitenruimte onderhouden speelt in alle woongemeenschappen. Dit kan vernieuwing en verbouwing zijn, gewoon onderhoud, tuinwerk en schoonmaak. Zoals Focolare het noemt “interieurverbouwing, de hele vernieuwing van de abdij”.¹⁵⁷ Het past bij het samen doen zoals beschreven bij m., zoals in Polderdrift: “Groengroepdag, klusdagen, het groenonderhoud, een aantal keer per jaar. Al dat soort dingen, proberen we ook samen te doen.”¹⁵⁸

t. Is er collectief bezit en hoe wordt er omgegaan met gemeenschappelijk geld en bezit.

Hier is er verschil tussen Feniks, Focolare en de andere woongemeenschappen. Alle bewoners zorgen voor hun eigen inkomen buitenshuis, alleen in Feniks is er sprake van werken in de woongemeenschap en het ontvangen van zakgeld. Het wonen in Feniks is inkomen in natura: “waar heb ik nou salaris voor nodig, wat moet ik nou betalen: we hebben het over Emmaüs, we eten hier en onze kleding komt binnen, alles wat we nodig hebben komt binnen. Dus iedereen heeft zakgeld en wij ook en zo is het ook mogelijk dat wij dit kunnen doen.”¹⁵⁹ Het delen van spullen wil niet altijd lukken, een poging om over te gaan naar gezamenlijke wasmachines of drogers in Pioniershof is niet gelukt.¹⁶⁰

Het materiële aspect van het wonen in een woongemeenschap vraagt veel tijd en aandacht, van de vormgeving af aan tot aan onderhoud en schoonmaak. Het is een belangrijk aspect omdat de scheiding tussen privé en gezamenlijk ook ervaren wordt in de bouw, de tuin en de spullen.

V Waardoor wordt de groep geïnspireerd en op welke manier wordt daar aandacht aan besteed?

De woongemeenschappen hebben elk hun doel, hun visie en missie, hun inspiratie. Dat speelt bij de oprichting, zoals blijkt uit de geschiedenis van elk van de gemeenschappen. Maar op welke manier speelt dat een rol als de woongemeenschap eenmaal draait? Hoe blijven de groepsleden gemotiveerd en geïnspireerd? Ik vond drie codes. Het gebed wat alleen in de religieus geïnspireerde groepen een rol speelt, het onderlinge gesprek en de aandacht voor gezelligheid, feesten, uitjes en eten.

¹⁵⁶ Polderdrift, 433-436

¹⁵⁷ Focolare, 279

¹⁵⁸ Polderdrift, 229-231

¹⁵⁹ Feniks, 177-179

¹⁶⁰ Pioniershof, 471-473

u. *Gebedsmomenten*

Gebed speelt alleen in het Kleiklooster en bij Focolare een rol, maar wel een belangrijke rol. Bij Focolare kan dat gezamenlijk zijn maar ook individueel. In het Kleiklooster neemt het een centrale plek in: “Het avondgebed is dan ook wel weer een heel mooi moment om je dan ook weer aan God te verbinden. Je bidt met elkaar, je leest een Bijbeltekst, je bent stil en je zingt. Dat heeft wel iets heel mooi gemeenschappelijks en ook iets voor jouw persoon.”¹⁶¹ Maar ook als de persoon niet zelf naar de kapel gaat wordt het gebed als essentieel ervaren omdat iedereen weet dat er wordt gebeden.¹⁶²

v. *Het fundament, de uitgangsprincipes van de woongemeenschap worden met elkaar besproken. Idealen en ideeën worden gedeeld. Er is aandacht voor de visie en inspiratie.*

Alle woongemeenschappen benoemen het gesprek over hoe het gaat als noodzakelijk. In vergadering of bezinningsmomenten worden uitgangspunten en visie besproken en soms ook inspiratiebronnen. In het Kleiklooster is het gebed en het gesprek over geloven het fundament waar de gemeenschap op staat.¹⁶³ Maar ze hebben ook veel aandacht voor het vormen van de gemeenschap: “We hebben elke maand een gezamenlijk weekend waarin we één een beetje een klus-doe-dag hebben en één wat meer verdiepend met een coach, of dat we gaan wandelen of zo.”¹⁶⁴ Bij Feniks is de wekelijkse teamavond belangrijk om van gedachten te wisselen met elkaar.¹⁶⁵ Bij Focolare komen ze ook wekelijks een avond bij elkaar en maandelijks een dag: “het is nodig om soms ook even een moment stil te staan, bij God en bij elkaar. Een stukje verdieping en delen.”¹⁶⁶

w. *Er wordt gevierd: gezamenlijk wordt er aandacht besteed aan feestdagen en jubilea; er worden feestjes gegeven, er wordt samen gegeten of op stap gegaan.*

Dit speelt vrijwel overal een rol. Zo heeft Polderdrift inmiddels een lange traditie van gezamenlijk eten en feesten. Kerst- en Paasbrunch “we gooien bij iedereen een briefje in de bus, wie wil kan aanschuiven, neem wat mee, we delen alles.”¹⁶⁷ Maar ook aanschuif-sinterklaas, kerstboom opzetten, Oud en Nieuw, haringavond, vettehapavond, zomerbarbecue en een regatta. Ook bij de Pioniershof is er, naast koffieochtend en vrijdagborrel, een gezamenlijke Kerstmaaltijd en jaarlijkse barbecue.¹⁶⁸ Bij het Kleiklooster is er ook sprake van uitjes, gecombineerd met bezinning zoals aangegeven bij v.

z. *Er zijn inspirerende grondleggers of voorbeelden die een rol blijven spelen.*

Er zijn vrijwel altijd anderen te noemen die invloed hebben gehad: degenen met wie opgetrokken wordt bij de ontwikkeling van het initiatief of die er al mee bezig zijn, de grondleggers of de organisatie die daaraan ten grondslag ligt en al bestaande gemeenschappen die als voorbeeld fungeerden. In vrijwel alle interviews speelde inspiratie van anderen een rol bij de keuze. De stichtingsverhalen van Focolare en Emmaüs worden uitvoerig verteld, Chiara Lubich en Abbé Pierre zijn belangrijke figuren voor Focolare resp. Feniks: “...nog mooier was het verhaal van Abbé

¹⁶¹ Kleiklooster, 177-180

¹⁶² Kleiklooster, 277-279

¹⁶³ Kleiklooster, 192-193

¹⁶⁴ Kleiklooster, 86-88

¹⁶⁵ Feniks, 374-380

¹⁶⁶ Focolare, 312-313

¹⁶⁷ Polderdrift, 195-197

¹⁶⁸ Pioniershof, 85 - 89

Pierre wat ik daar hoorde en hoe ze doen wat ze doen. Bij mij was de vlam aan, dat was ka-tjoem.”¹⁶⁹
; “(Abbé Pierre is)mijn grote voorbeeld, mijn hele grote voorbeeld, hij is een kei, hij is echt mijn bink...
Je vindt hem hier ook overal terug... Als Abbé Pierre er niet was dan waren wij hier niet”.¹⁷⁰
De onderlinge betrokkenheid, de andere bewoners, de groep samen kan inspirerend zijn: “wat me enorm aansprak was het enthousiasme en het idealisme waarmee gesproken werd, de grote betrokkenheid, dus het duurzame aspect en het sociale aspect.”¹⁷¹
Anderen, voorbeeldfiguren uit verleden of heden, de medebewoners, zijn belangrijke inspiratiebronnen die de drijfveren versterken of aanwakkeren.

De woongemeenschappen zijn zich er allemaal van bewust dat er vorm gegeven moet worden aan wat hen bindt, meer dan het wonen en werken alleen. Daarover kun je met elkaar spreken, maar ook het vieren in verschillende gedaanten heeft die functie: gebed, feestdagen, eten en uitjes. Inspirerende voorbeelden worden gememoreerd.

Conclusie deelvraag 2

Op de vraag op welke manier er vorm wordt gegeven aan het gemeenschappelijk wonen heb ik vier aspecten onderscheiden: persoonlijk, als groep, in gebouw en in inspiratie. In persoonlijke zin ligt het accent op het zoeken naar de balans, in geven en ontvangen, in privé en gezamenlijkheid en in naar binnen en naar buiten gericht zijn. Als groep ligt de nadruk op het samen praten, samen doen en het belang van een goede groepssamenstelling. Qua organisatie gaat het om de participatie van bewoners, bestuur en besluitvorming en de relatie met de omgeving. In materiële zin ligt het accent op de vormgeving van het gebouw en de buitenruimte. Wat betreft inspiratie is het gesprek daarover belangrijk en het vieren, zowel in de vorm van feestelijke bijeenkomsten als van gebed.

De derde deelvraag: Op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak of rol?

Voor de derde deelvraag ben ik open gaan coderen. Ik kwam op ruim twintig verschillende codes die iets weergeven van de maatschappelijk taak of rol die de woongemeenschap heeft. Er is een onderverdeling aan te brengen in een vijftal aspecten van maatschappelijke betrokkenheid. Ten eerste de maatschappelijke taak ten opzichte van een bepaalde doelgroep, ten tweede de maatschappelijke rol ten opzichte van de eigen woongemeenschap, ten derde de maatschappelijke rol in de buurt of het dorp, ten vierde voorwaardenscheppende werkzaamheden om de maatschappelijke rol te kunnen uitvoeren en ten vijfde het naar buiten treden. Bij de tweede deelvraag, de vormgeving van het samenleven, viel op dat vrijwel alle woongemeenschappen in meer of mindere mate iets zeiden over élk onderwerp. Bij deze vraag is dat niet het geval, elke woongemeenschap heeft duidelijk haar eigen accent, haar eigen taak of rol op zich genomen.

¹⁶⁹ Feniks, 78-79

¹⁷⁰ Feniks, 412-415

¹⁷¹ Polderdrift, 61-62

I Wat ziet de woongemeenschap als haar maatschappelijke taak richting bepaalde doelgroepen in de samenleving en hoe geeft ze daar vorm aan?

Ik heb in het coderen onderscheid gemaakt tussen opvang en hulpverlening, inclusief dagbesteding. Daarnaast heeft Focolare een rol in levensbeschouwelijke vorming en oecumene en Polderdrift in milieu en duurzaamheid. Dat betekent dat er vier codes zijn om de maatschappelijke taak te analyseren: gastvrijheid en opvang, hulpverlening en dagbesteding, milieu en duurzaamheid en levensbeschouwelijke vorming.

A. Gastvrijheid, opvang en onderdak verlenen

Gastvrijheid staat hoog in het vaandel van het Kleiklooster en van Feniks; en ook Focolare biedt onderdak als dat nodig is, zoals toen er vluchtelingen opgevangen moesten worden.¹⁷²

In het Kleiklooster bestaat deze gastvrijheid uit opvang via Stichting Timon en een buurtkamer die gericht is op mensen uit de buurt. Ze laten zich leiden door wat er speelt in de wijk: eenzaamheid, zowel onder ouderen als jongeren, tienerzwangerschappen, onstabiele gezinnen.¹⁷³ De keuze hiervoor is ingegeven door hun geloof: "...we geloven dat die boodschap van Jezus nog steeds heel relevant is. Het omgaan met mensen die het minder hebben in de samenleving, dat je omkijkt naar mensen, dat je ze onvoorwaardelijk liefhebt en welkom heet en dat je daarin of daarmee ook God aan het dienen bent."¹⁷⁴

Feniks ving in tien jaar meer dan 250 mensen op: "Ik voel het als mijn plicht ervoor te knokken dat deze mensen veilig zijn, dat het een veilige plek is. Niet dat we mensen verstoppen maar dat ze zich veilig kunnen voelen. Dat ze mogen zijn zoals ze zijn en dat ze goed zijn zoals ze zijn....En daar gaat het om, daar krijg je blijde mensen van die weer power krijgen. En vertrouwen in zichzelf."¹⁷⁵

K. Hulpverlening (niet als professional)

De opvangfunctie die het Kleiklooster heeft en de opvang van een groot aantal vluchtelingen bij Focolare gaat richting hulpverlening. Maar Feniks is duidelijk een hulpverleningsorganisatie. Ze werkt eraan dat mensen weer terug kunnen in de maatschappij: "Je kunt iemand een boterham en een bed geven, daarmee maak je hem nog niet gelukkig. Hij loopt nog met die zware steen om z'n nek en die last moet je verlichten dus daar zijn we ons ook mee gaan bemoeien. Hoe kunnen we zorgen dat jij minder problemen hebt, hoe kunnen we zorgen dat je uit die schulden komt, hoe kunnen we zorgen dat je hier lekkerder zit of hier lekkerder zit (*wijzend of hart en hoofd*)."¹⁷⁶ Feniks schakelt andere hulpverleners in om hun mensen te helpen, zoals zorgverleners en schuldhulpverleners.¹⁷⁷

Het bieden van een zinvolle dagbesteding is voor Feniks een belangrijke manier om hun hulpverlening voor de mensen die ze opvangen invulling te geven. In de andere woongemeenschappen speelt dit geen rol. De naam Feniks is veelzeggend: de mensen die opgevangen worden krijgen een tweede kans maar ook de afgedankte spullen worden door hen opgeknapt en kunnen een tweede leven beginnen.¹⁷⁸ Om alle mensen zinvolle dagbesteding te

¹⁷² Focolare, 393-398

¹⁷³ Kleiklooster, 225-229

¹⁷⁴ Kleiklooster, 173-176

¹⁷⁵ Feniks, 168-175

¹⁷⁶ Feniks, 245-254

¹⁷⁷ Feniks, 290-299

¹⁷⁸ Feniks, 122-124

kunnen bieden, passend bij de persoon, is er behalve de kringloop ook een moestuin, meubelwerkplaats, smederij, fietsenwerkplaats en restaurant. En onderhoud van de gebouwen.¹⁷⁹

P. Inzet voor milieu en duurzaamheid.

Uiteraard is duurzaamheid het centrale punt van Polderdrift. Dit heeft vorm gekregen in de bouw van de wijk: een grijs watersysteem, zonnecollectoren en zonneboiler, duurzame materialen, hergebruik etc. De huizen in de wijk zijn huurwoningen maar de bewoners nemen wel verantwoordelijkheid: “dat wanneer er onderhoud gepleegd moet worden wij wel lobbyen voor zo duurzaam mogelijk”¹⁸⁰ Ze kiezen vaak voor hergebruik van materialen maar ook bijvoorbeeld plantgoed: “Je belast de wereld niet doordat je geen nieuwe materialen koopt. Dan ben je bezig met de kringloop.”¹⁸¹ Kringloop en hergebruik is ook bij Feniks een belangrijk aspect, passend in de filosofie van Emmaüs: “wij vinden het fijn dat we iets bij kunnen dragen dat er minder wordt weggegooid.”¹⁸² Het is de basis van hun belangrijkste werkplek, de kringloopwinkel. Maar het werkt ook door hoe de woongemeenschap leeft en werkt: “zoveel mogelijk hergebruiken, we kopen zo goed als niets nieuw.”¹⁸³

Z. Religieuze en levensbeschouwelijke vorming

Religieuze en levensbeschouwelijke vorming speelt alleen een rol bij Focolare. Omdat het niet alleen bedoeld is voor mensen die al betrokken zijn bij Focolare en zich ook richt op verschillende kerkelijke organisaties en groepen, heb ik het geschaard onder een maatschappelijke rol. Zo komen priesters uit het hele land om zich te verdiepen in spiritualiteit, jongeren en kinderen voor een vormingsprogramma en er worden relatiecursussen aangeboden.¹⁸⁴

De woongemeenschappen die een maatschappelijk taak op zich genomen hebben, Kleiklooster, Feniks en in mindere mate Focolare, doen dat omdat ze dat zelf willen. Ze doen dat niet in opdracht van derden, maar omdat er zelf van overtuigd zijn dat het goed is om dit te doen en omdat ze de mogelijkheid hebben. Ze werken wel samen of sluiten aan bij andere organisaties. De keuze valt veelal op gastvrijheid en onderdak verlenen. Een woongemeenschap is een plek waar opvang eigenlijk op een vrij natuurlijke manier kan plaatsvinden, de mensen die opvangen zijn vanzelf aanwezig. Het bieden van gastvrijheid en veiligheid past goed bij de kloostergedachte of kloosterachtige setting.

De inzet voor het milieu is een andere vorm van maatschappelijke inzet. Het bieden van een vormingsprogramma aan verschillende doelgroepen is hier een maatschappelijke taak genoemd omdat het niet enkel gericht is op eigen leden of specifiek kerkelijk is. Een nadere bestudering van de inhoud zou nodig zijn om te bezien of dit helemaal terecht is. Maar het is wel een rol die Focolare speelt buiten de eigen kring.

Die maatschappelijke taak of rol gericht op anderen speelt niet bij de Pioniershof, zij richt zich op haar eigen bewoners maar heeft daardoor wel een maatschappelijke functie.

¹⁷⁹ Feniks, 184-201

¹⁸⁰ Polderdrift, 284-285

¹⁸¹ Polderdrift, 341-342

¹⁸² Feniks, 447-448

¹⁸³ Feniks, 455-456

¹⁸⁴ Focolare, 240-268

II Wat ziet de woongemeenschap als haar maatschappelijke rol voor haar eigen bewoners?

Ik heb onderscheid aangebracht tussen de maatschappelijke rol en betrokkenheid op groepen buiten de woongemeenschap zelf en die gericht op de eigen bewoners. Daarmee onderscheidt de Pioniershof zich die het onderling bieden van hulp, steun en een sociaal netwerk richt op de eigen bewoners. Dit wil overigens niet zeggen dat de andere woongemeenschappen geen maatschappelijke rol vervullen voor hun eigen bewoners, ook daar is er sprake van onderlinge hulp en steun en het bieden van een sociale omgeving. Maar dit is niet een expliciete maatschappelijke taak of rol. Daarom komt het niet bij deze subvraag terecht maar bij de vormgeving van het gemeenschappelijk leven (subvraag 2).

H. Onderlinge hulp en steun

De onderlinge hulp en steun bij de Pioniershof kan bestaan uit het lenen van elkaars auto of iemand naar het ziekenhuis brengen. Ruime burenhulp noemen ze het.¹⁸⁵ Dit wordt ook genoemd bij Polderdrift en Kleiklooster: bijvoorbeeld een oogje in het zeil houden op de kinderen. Bij de Pioniershof gaat het soms verder, zoals het helpen van de zieke buurvrouw: “Het is vooral dat we zeggen geen structurele hulp: iedere dag je buurvrouw gaan helpen met opstaan bijvoorbeeld, wat een mantelzorger doet, dat niet.”¹⁸⁶ Maar de grens is dun: “dat deed ik altijd met veel plezier, dat was nooit een opgave of zo, hoor. Maar ik denk, het moet niet meer worden.” Dat oudere mensen die een beperking krijgen door deze woonvorm langer thuis kunnen wonen is een maatschappelijke rol die de Pioniershof heeft.

Y. Een sociaal netwerk bieden

Uit de voorbeelden die genoemd worden blijkt dat bewoners uit de Pioniershof met elkaar optrekken. Dat kan variëren van het maken van een praatje tot het samen op stap gaan of op vakantie.¹⁸⁷ Woorden als gezelligheid en betrokkenheid komen regelmatig voor. En een veilig gevoel als het gaat om de persoonlijke toekomst: “een mens weet nooit wat er in zijn leven gebeuren zal, maar tenzij ik hartstikke dement word, kan ik hier mooi blijven zitten.”¹⁸⁸ Maar er is wel zorg over de toekomst als het gaat elkaar dit te kunnen bieden. De vraag is of met het ouder worden van de bewoners deze vorm van samenwonen haalbaar blijft.¹⁸⁹

De Pioniershof richt zich op (toekomstige) ouderen en daarbij op de bewoners zelf; ze heeft daarbij een duidelijke rol in de samenleving. Toch wordt hier ook een kanttekening bij geplaatst door de bewoners, zij betwijfelen de toekomstbestendigheid van een woongroep van enkel ouderen. De vraag is hiermee gesteld of een woongroep van ouderen de juiste vorm is waardoor ouderen langer thuis kunnen blijven en in die zin echt een maatschappelijke rol speelt.

III Wat ziet de woongemeenschap als haar maatschappelijk rol in de buurt of omgeving?

De woongemeenschappen zijn geen eilandjes in hun wijk of buurt, ze onderhouden vrijwel allemaal ook als gemeenschap relaties met de omgeving, met de buurt of wijk. Daarin heb ik gradaties aangebracht: ten eerste een actieve rol als gemeenschap als organisator of deelnemer aan

¹⁸⁵ Pioniershof, 136-142

¹⁸⁶ Pioniershof, 146-147

¹⁸⁷ Pioniershof, 217-218

¹⁸⁸ Pioniershof, 520-521

¹⁸⁹ Pioniershof, 544-546

activiteiten, ten tweede als participant in een netwerk en onderdeel van de gemeenschap. Er kwamen nog twee wat meer specifieke aspecten naar voren: de rol van het gebed en het bieden van vrijwilligerswerk voor anderen dan de groepsleden zelf.

De Pioniershof en Polderdrift hebben dit beiden niet, ze fungeren zelf eigenlijk als buurt en hebben niet als groep een rol in de buurt; waarmee niet gezegd is dat ze zich daarmee afsluiten, het is alleen niet hun maatschappelijke rol als groep.

C. Een actieve rol in de buurt, de woongemeenschap organiseert en faciliteert activiteiten in de buurt.

De woongemeenschappen die heel actief inzetten op hun relatie met de wijk zijn Focolare en Kleiklooster. Focolare richt zich op het faciliteren van groepen, onder meer door het bieden van ruimte, uit de eigen gemeente zoals Gered Gereedschap, Stichting voor Kunst en Culturele Vorming en de gemeente.¹⁹⁰ Maar ze heeft ook een actieve rol: “we zijn nu bezig met contacten met de hele omgeving, dus met de gemeente, met de kerken, eigenlijk de hele, ook het vluchtelingenwerk, de scholen.”¹⁹¹ Het Kleiklooster richt zich op de hele flat en op de buurt met activiteiten om elkaar te leren kennen: “we hebben de Kleiburgerklim georganiseerd hier in de flat, een hardlooppwedstrijd door de hele flat heen, dat was ontzettend leuk. En we hebben een aantal keer een barbecue georganiseerd, dus dat zijn wat losse activiteiten die komen en die je dan oppakt.”¹⁹² Bijzonder is dat ze een bierbrouwerij zijn begonnen en het bier nu op tap is in buurthuizen en te koop in de slijterij in de buurt.¹⁹³

D. De woongemeenschap participeert in een lokaal netwerk, neemt deel aan lokale activiteiten, sluit aan bij wat er is en maakt onderdeel uit van de buurt.

Het Kleiklooster is ook actief in het zoeken naar mogelijkheden om aan te sluiten bij de buurt: “Je probeert altijd aan te sluiten bij dingen die er al zijn, er zijn hier veel initiatieven, in die zin als wij het niet uit hoeven te vinden of als we niet de expertise hebben, proberen we er altijd gebruik van te maken. En het leuke is dat organisaties je ook steeds meer weten te vinden.”¹⁹⁴ Bij Focolare komt die actieve rol in de gemeente voort uit de participatie in de omgeving, de opvang van vluchtelingen is een voorbeeld bij uitstek van het inspelen op wat nodig is, zij zijn door hun contacten dan een vanzelfsprekende partner.¹⁹⁵ Feniks heeft ervaren dat hun relatie met de omgeving zeer waardevol is toen één van hun gebouwen door brand verwoest werd: “we zijn een gebouw kwijt, maar we worden dermate gedragen door de omgeving dat ik hier wel een potje kan gaan zitten janken.”¹⁹⁶ Maar ook het succes van de winkel steunt op de lokale gemeenschap: “We zijn een spin in het web geworden... De gemeenschap draagt ons.”¹⁹⁷

F. Gebed voor anderen als belangrijke rol in de samenleving

Het gebed is genoemd als een inspiratiebron voor de bewoners van de woongemeenschap zelf, maar in het Kleiklooster wordt benoemd dat het gebed ook voor anderen is. Dat is niet alleen hoe ze het zelf zien maar ook door mensen uit de omgeving gezien wordt. In die zin past het in hun

¹⁹⁰ Focolare, 227-233

¹⁹¹ Focolare, 275-278

¹⁹² Kleiklooster, 89-91

¹⁹³ Kleiklooster, 114-115

¹⁹⁴ Kleiklooster, 117-119

¹⁹⁵ Focolare, 388-391

¹⁹⁶ Feniks, 329-331

¹⁹⁷ Feniks, 315-317

maatschappelijke rol: "...mensen vragen mij ook de laatste tijd, ben ik ook vaak gevraagd om te bidden. A: Ja, ik ook steeds vaker, door vrienden of door familie. J: Ik zit daar mee of ik zit daar mee A: Ze weten dat wij dat doen. J: Je bidt dus ook voor een ander, er is dan een plek waarvan ze weten, daar wordt gebeden. A: Ik heb heel vaak ook dat niet-christelijke vrienden dan zeggen, o maar wil je er wel voor bidden, oftewel ik weet niet zo goed wat ermee moet. Soms zijn situaties zo complex dat ze, dat het te zwaar is voor mensen om te dragen en dat ze dan weten ik moet het ook ergens kwijt of delen." ¹⁹⁸

W. Het bieden van vrijwilligerswerk.

Vrijwilligers zijn niet alleen behulpzaam voor de woongemeenschap of het werk wat zij verricht. Het bieden van zinvol vrijwilligerswerk in een prettige omgeving is een maatschappelijke rol op zich. Dit speelt sterk bij Feniks en Focolare. Bij Feniks gaat om zo'n 50 tot 60 vrijwilligers: "die zitten allemaal thuis om één of andere rede, kunnen of mogen niet meer mee, zijn niet meer goed voor dit of dat, en wij zijn blij dat ze komen."¹⁹⁹ Bij Focolare zijn mensen uit de omgeving betrokken vooral in het onderhoud. ²⁰⁰

Mocht ergens nog de indruk ontstaan dat woongemeenschappen zich afzonderen van de wereld, zich terugtrekken, de geïnterviewde gemeenschappen laten het tegendeel zien. Of ze zijn 'gewoon' een wijk, buurt (Polderdrift) of appartementencomplex (Pioniershof) of ze spelen een belangrijke rol in de buurt en die rol zoeken ze ook actief op. Hun maatschappelijke taak of rol is niet alleen de taak die ze op zich hebben genomen, zoals opvang, maar ook op andere manieren willen ze juist in de eigen buurt participeren. Door zelf initiatieven te nemen of door deel te nemen en aan te sluiten bij wat er al gebeurt. Ze laten ook mensen deelnemen door het bieden van vrijwilligerswerk.

IV Welke activiteiten van de woongemeenschap zijn voorwaardenscheppend voor een maatschappelijke taak of rol?

Om een maatschappelijke taak of rol te kunnen vervullen is het niet voldoende dat de bewoners zich hier voor inzetten, er moet ook geld en ruimte zijn. Ik schaar dat onder de voorwaardenscheppende aspecten van de maatschappelijke taak of rol. Woongemeenschappen hebben behalve de eigen woningen ook collectieve ruimtes en buitenruimte die schoonmaak en onderhoud vragen, soms aanpassing.

J. Plegen van onderhoud aan gebouw en omgeving.

Onderhoud, en soms aanpassing van de gebouwen voor het doel waarvoor het nodig is (dus anders dan het wonen zelf), speelt overal een rol. Er wordt daarin vooral veel zelf gedaan. In Polderdrift zijn er klusdagen waar de bewoners gezamenlijk klussen aanpakken. Bij Feniks is het onderhoud aan het gebouw onderdeel van de dagbesteding. En bij Focolare zijn ook vrijwilligers actief in het onderhoud van gebouwen en tuin. In de Pioniershof is dat wat lastiger, er zijn bewoners die daarin taken op zich genomen hebben maar niet iedereen is daar, om wat voor reden dan ook, toe in staat. ²⁰¹

M. Het genereren van inkomsten om de maatschappelijke taak of rol te kunnen vervullen.

¹⁹⁸ Kleiklooster, 280-288

¹⁹⁹ Feniks, 211-213

²⁰⁰ Focolare, 366, 372

²⁰¹ Pioniershof, 349-355

Voor het gezamenlijk deel van de woongemeenschap, gebouwen en tuin voor zover ze niet de eigen woning betreffen en de gezamenlijke activiteiten zijn financiën nodig. Dit onderwerp is niet overal ter sprake gekomen. Financiën kunnen vergaard worden door de kosten te delen zoals dat bij de Pioniershof gebeurt voor de Salon en het tuinonderhoud.²⁰² Het Kleiklooster heeft onder meer bijdragen gekregen van kerken.²⁰³ Voor Feniks is het verwerven van inkomsten belangrijk, door de inkomsten van de kringloopwinkel, moestuin en restaurant is het mogelijk te wonen en te werken. Het is de unieke basis van de Emmaüsgemeenschappen: "... (dat in) de meeste West-Europese landen de Emmaüssen een kringloopwinkel hebben die de inkomsten genereert. Waardoor er gelden vrijkomen waarmee ze het pand kunnen huren of hebben gekocht of hebben gekregen en zo kunnen onderhouden. En mensen kost en inwoning kunnen geven, zakgeld, dat zorgkosten gedekt zijn en wat verder maar nodig is."²⁰⁴

Veel energie en tijd wordt besteed aan onderhoud aangezien de gebouwen en buitenruimte belangrijk zijn om als woongemeenschap te kunnen bestaan. Het is immers meer dan de optelsom van de eigen woningen. Het verwerven van inkomsten speelt op verschillende niveaus ook mee.

V Op welke manier treedt de woongemeenschap naar buiten?

Om een maatschappelijke plek te kunnen innemen is het van belang naar buiten te treden, je bekend te maken, in contact te staan met de omgeving. Daar zijn de woongemeenschappen in meer of mindere mate actief in door voorlichting te geven en publiciteit te zoeken. Een daarvan te onderscheiden aspect is de meer passieve uitstraling die de woongemeenschappen hebben, de voorbeeldfunctie of inspiratiebron voor anderen.

E. Voorlichting, publiciteit en het uitdragen van ideaal en praktijk.

Elke woongemeenschap doet wel iets aan het uitdragen of delen van praktijk en ideaal. Dat varieert van participeren in de LVGO door de Pioniershof tot het rondleiden van groepen. De woongemeenschappen zijn allemaal te vinden op internet: met uitzondering van de Pioniershof hebben ze een eigen website en/of Facebookpagina. Op de sites is ook te zien dat er in lokale kranten artikelen zijn verschenen of een interview voor de regionale TV. Polderdrift heeft veel scholen en universiteiten rondgeleid en ook bij het Kleiklooster zijn al verschillende scholen langs geweest.²⁰⁵ Soms is het ook gewoon nodig om de buurt uit te nodigen, om mensen te laten zien wie en wat je bent zoals bij Feniks: "Daar zaten mensen echt zo van, is mijn dochter nog wel veilig, enne, kan dat allemaal wel? Toen hebben we ze uitgelegd wie we zijn, wat we doen, hoe dat werkt, dat iedereen wel eens pech kan hebben.... Nou dat moeten ze dan eerst toch zien dan geloven. Dus we zijn gewoon gaan doen en we bleken niet zo'n vreemd volk, en ze kwamen naar de winkel en ze kwamen vragen stellen en ze kwamen voor rondleidingen en ze waren altijd welkom"²⁰⁶

R. De woongemeenschap draagt bij aan bewustwording, inspiratie en motivatie voor anderen en heeft een voorbeeldfunctie of is inspiratiebron voor anderen.

²⁰² Pioniershof, 501

²⁰³ Kleiklooster, 246

²⁰⁴ Feniks, 58-62

²⁰⁵ Kleiklooster, 382-384

²⁰⁶ Feniks, 306-317

In hoeverre de woongemeenschappen fungeren als voorbeeld of als inspiratiebron zou eigenlijk aan hun omgeving gevraagd moeten worden. Er komt uit de gesprekken geen erg actieve houding naar voren om anderen te inspireren of te stimuleren. Zoals blijkt uit E. staan ze allemaal open voor geïnteresseerden. Het belangrijkste is te doen wat je doet: “en tegelijk ben je blijkbaar voor heel veel mensen een inspiratiebron, dat geeft wel een heel raar gevoel, ik leef ook maar mijn leven...”²⁰⁷ Op individueel niveau vertellen dragen bewoners mogelijk wel uit waar ze mee bezig zijn: “ik werkte bij de gemeente en iedere keer als er iets over water ging dan riep ik ‘bij ons in Arnhem Zuid is ook zo’n wijkje waar ze zuinig zijn met water.’”²⁰⁸

De woongemeenschappen realiseren zich dat het nodig is uit te leggen aan de buitenwereld wie of wat ze zijn en wat ze doen. Ze zijn daar ook allemaal in meer of mindere mate actief in. Ze zijn zeker niet in zichzelf gekeerd en staan open voor belangstelling. Ze zijn niet erg uit op bewustwording van anderen maar gaan het zeker niet uit de weg.

Conclusie van deelvraag drie

Het antwoord op de derde deelvraag, ‘op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak of rol?’ verschilt nogal per woongemeenschap. Ik onderscheid de gerichte actieve inzet op enerzijds doelen of doelgroepen in de samenleving en anderzijds de eigen bewoners. Hiervoor zijn er ook een aantal voorwaarden scheppende activiteiten. Daarnaast is er het contact met de buurt en het naar buiten treden. Het accent bij de maatschappelijk naar buiten gerichte woongemeenschappen ligt op gastvrijheid en opvang. Verder speelt milieu een rol of juist het gericht zijn op elkaar.

²⁰⁷ Kleiklooster, 392-393

²⁰⁸ Polderdrift, 88-89

3. Conclusies

Definitie, kenmerken, categorieën en succesfactoren van woongemeenschappen

Een woongemeenschap is: ‘Een groep mensen die ervoor gekozen hebben om met elkaar te leven in een gebouw of wijk of basis van gedeelde idealen, een gezamenlijk doel en zich als groep een maatschappelijke taak of rol hebben toebedeeld’; deze definitie blijkt goed overeen te komen met de vijf woongemeenschappen die ik heb onderzocht. Ook de kenmerken komen overeen: de bewoners organiseren en besturen de woongemeenschap zelf, ontmoeten elkaar op regelmatige basis, ontplooiën gezamenlijke activiteiten en delen enkele ruimten en/of voorzieningen. De definitie en kenmerken waar Louise Meijering haar onderzoek mee begint blijken grotendeels niet overeen te komen; iets wat Meijering zelf ook al concludeert is dat er minder sprake is van afzondering en meer contact met de omgeving. Ook mijn vijf woongemeenschappen bevinden zich niet aan de rand van de samenleving en er is geen sprake van een geografische en psychologische afzondering; de woongroepen zitten middenin de steden en dorpen, soms wat meer aan de rand, maar richten zich uitdrukkelijk op het contact met de omgeving, voornamelijk in de eigen buurt. Er is ook nauwelijks sprake van gemeenschappelijk bezit, behalve de gezamenlijke ruimtes en tuin. Allerminst wordt de indruk gewekt dat het belang van de groep boven het individuele belang staat. Hoewel de bewoners zich in meer of mindere mate inzetten voor het belang van het geheel en de groep, betekent dit in de meeste gevallen niet dat ze zichzelf wegcijferen. Dit is wel een punt waar gezocht wordt naar een goede balans. Maar dat het individu daar voorop staat blijkt ook uit het belang van de basisgoederen persoonlijkheid, respect en vrije tijd.

De indeling van Meijering in vier categorieën met bijbehorende kenmerken is bruikbaar: bij Kleiklooster en Focolare ligt het accent op het religieuze, bij Emmaüs op het communale, bij Pioniershof op het praktische en bij Polderdrift op het ecologische aspect. Tegelijkertijd speelt het praktische en het communale bij alle vijf. De religieuze woongemeenschappen voldoen niet aan de omschrijving van Meijering, namelijk weinig privacy, een centraal bestuur en gedeeld bezit. Wel zijn er gedeelde religieuze waarden. Ook ziet zij bij religieuze leefgemeenschappen het meest de eigenschappen ‘afzondering van de maatschappij’ en ‘het groepsbelang boven het individuele belang’. Gezien de twee religieuze leefgemeenschappen die ik onderzocht heb en de ontwikkelingen die ik beschreven heb in 1.3.2. is dat niet wat deze woongemeenschappen kenmerkt. Er is duidelijk een nieuwe vorm van religieuze gemeenschappen ontstaan die niet zoveel verschilt van de andere woongemeenschappen als het gaat om privacy, bestuur, bezit, afzondering en groepsbelang; het grote verschil zit in de religieuze basis.

Meijering concludeert dat drie factoren de bestendigheid van een woongemeenschap bepalen: organisatie, gezamenlijke ideologie en relatie met de omgeving. Versterkende aspecten zijn gelijkwaardige relaties, besluitvorming op basis van consensus en participatie van alle leden. Het kenmerk van de religieuze gemeenschappen dat ik vond bij Focolare en Kleiklooster, namelijk een sterke religieuze basis en identiteit, komt overeen met Meijering als zij zegt dat religieuze gemeenschappen de sterkste ideologie hebben; de praktische woongemeenschappen hebben dat het minst hetgeen ik terugzie bij de Pioniershof.

Uit de conclusies van de deelvragen blijkt dat de succesfactoren ideologie, organisatie en relatie met de omgeving in alle woongemeenschappen inderdaad een belangrijke rol spelen.

Waaruit bestaat 'het goede leven' waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven?

Als eerste ben ik gaan kijken in hoeverre de basisgoederen van de Skidelsky 's naar voren komen in de interviews en blijkt dat die wel allemaal aan de orde komen maar niet in dezelfde mate.

'Gezondheid' en 'harmonie met de natuur' zijn wel onderwerpen die een rol spelen maar zijn geen basisgoederen te noemen. 'Respect' en 'persoonlijkheid' spelen vooral een rol in hoe de woongemeenschappen vorm gegeven en spelen een rol in wat het goede leven is. Belangrijkste basisgoederen zijn 'geborgenheid', 'vriendschap' en 'vrije tijd'. 'Geloof en God' heb ik als achtste basisgoed toegevoegd omdat dit een essentieel aspect van het goede leven blijkt te zijn voor een deel van de respondenten.

Het goede leven voor de bewoners van woongemeenschappen, oftewel datgene waar ze naar streven, kenmerkt zich dus vooral door geborgenheid, vriendschap en vrije tijd. Zij worden aangesproken door een plek waar ze 'geborgenheid' vinden in de vorm van veiligheid, stabiliteit en zekerheid. Niet verwonderlijk, de woonplek is bij uitstek de plek waar men geborgenheid vindt, het thuis zijn; in de woongemeenschap wordt die geborgenheid versterkt omdat door dat het een gezamenlijk thuis is.

De bewoners van woongemeenschappen laten zich leiden door 'vriendschap' in de vorm van het netwerk van vrienden wat de gemeenschap is. Het is niet alleen een basisgoed maar ook werkelijk de basis van een woongemeenschap, de bewoners hebben elkaar gezocht om samen, in contact en samenwerking, het goede leven te kunnen verwezenlijken. Het woord vriendschap zou kunnen suggereren dat ze allemaal vrienden zijn; het gaat echter om onderlinge verbondenheid en betrokkenheid binnen de gemeenschap. Opvallend is dat deze verbondenheid en betrokkenheid een sterk altruïstische component heeft. Niet alleen binnen de groep maar ook naar buiten, vooral naar mensen die het minder hebben.

'Vrije tijd' zoals de Skidelsky 's het bedoelen is een belangrijk element: de individuele keuze om op deze manier invulling te geven aan je leven, de vorm van wonen en soms ook van werken. Er spreekt een ervaring uit van voldoening, tot je bestemming komen. Het goede leven is doen waar je hart ligt, wat goed is of waartoe je je geroepen voelt en daar ook de vrijheid, ruimte en tijd voor hebben of nemen.

'Persoonlijkheid' als ruimte voor jezelf raakt hieraan en komt in iets mindere mate naar voren als basisgoed: autonomie, individualiteit, onafhankelijkheid. Het blijkt niet zo te zijn dat de groep of het grotere geheel betekenen dat er minder ruimte is voor persoonlijkheid, juist daarbinnen is de noodzaak dat ieder zichzelf is en authentiek. Het blijkt wel een aandachtspunt, het bewaren van de balans hierin. Privé-eigendom is een waarborg voor persoonlijkheid volgens de Skidelsky 's en er blijkt weinig sprake van gezamenlijk eigendom en hoewel er ook in materieel opzicht wordt gedeeld, blijkt er ook behoefte aan een eigen plek, inclusief spullen. Net als 'respect', elkaar in de waarde laten, ruimte geven. Het uitdrukkelijk aanwezig zijn van 'Geloof en God' als basisgoed onderscheidt de religieuze woongemeenschappen van de andere. De Skidelsky 's vragen zich af of er een dwingende of motiverende impuls nodig is om het goede leven na te streven en zien religie in die mogelijke rol. Ik concludeer dat de religieuze motivatie of roeping wel een sterke is maar niet de enige.

Op welke manier wordt er vorm gegeven aan het gemeenschappelijk wonen?

In antwoord op deze vraag heb ik vier aspecten onderscheiden: als persoon, als groep, in materiële zin en wat betreft inspiratie.

In persoonlijke zin ligt het accent op het zoeken naar de balans, in geven en ontvangen, in privé en gezamenlijkheid en in naar binnen en naar buiten gericht zijn. Op persoonlijk vlak wordt de woongemeenschap zo vormgegeven dat 'persoonlijkheid', 'respect' en 'vrije tijd' gewaarborgd zijn. Het is voor alle bewoners een belangrijk punt zich zo te verhouden tot het geheel dat hun eigenheid en eigen wensen niet teveel in het gedrang komen. Tegelijkertijd kiezen ze vanwege hun persoonlijk engagement en betrokkenheid voor de woongemeenschap: het is een uiterst persoonlijke keuze of soms roeping om daar onderdeel van uit te maken. De bewoners zijn zich er goed van bewust dat ieder het nodig heeft gewaardeerd te worden, aandacht en betrokkenheid te ervaren, ruimte te krijgen voor inzet van eigen talenten en vaardigheden, grenzen mag en moet stellen en een leven buiten de woongemeenschap te hebben.

Als groep ligt de nadruk op het samen praten en samen doen, aansluitend op wat het element 'vriendschap' betekent, het vormen van een netwerk van vrienden en op elkaar betrokkenen. Het heeft ook alles te maken met 'respect', onderlinge waardering. Voorwaarden daarvoor zijn het goed organiseren en faciliteren van alles wat met het groepsgebeuren en de organisatie te maken heeft: elkaar kunnen ontmoeten, samen werken en optrekken, samen vormgeven van de woongemeenschap; met ook aandacht voor organisatie, bestuur en omgaan met verschillende meningen en inzichten. Kenmerkend is een sfeer van openheid, flexibiliteit en oplossingsgerichtheid. De grondslag voor een goed functionerende en prettige woongemeenschap is de groepssamenstelling. Dat kan door de ballotage, maar ook de vragen naar het omgaan met ouder worden, het vernieuwen en verjongen en het zorgen voor evenwicht. Dit raakt aan het basisgoed 'gezondheid' in de vorm van vitaliteit. Tot slot is een woongemeenschap geen eilandje: de relatie met de omgeving, de buurt, is belangrijk en daar wordt in geïnvesteerd: hoe verder af van de 'gewone manier van leven', hoe meer dat noodzakelijk is.

Organisatie is één van de drie factoren die Meijering noemt als bepalend voor de levensloop van de woongemeenschap. De aandacht bij alle onderzochte woongemeenschappen voor de wijze van organisatie, inclusief groepssamenstelling, besluitvorming en conflicthantering, onderschrijft dit. Versterkend element is volgens Meijering is consensus, de wijze van besluitvorming die ik in de meeste woongemeenschappen tegenkwam.

In materiële zin ligt het accent op de vormgeving van het gebouw en de buitenruimte. Dat is ook vrijwel het enige gezamenlijke bezit in de meeste woongemeenschappen. Het onderstreept de vaststelling van de Skidelsky 's dat voor het basisgoed 'persoonlijkheid' privébezit nodig is. Het kenmerk van woongemeenschappen zoals Meijering dat benoemt, namelijk gemeenschappelijk bezit, blijkt hier niet of nauwelijks aan de orde. Om als groep en organisatie te functioneren, om ontmoeting en gezamenlijkheid te faciliteren en tegelijkertijd de eigen ruimte af te bakenen, is de vormgeving van gebouw en buitenruimte essentieel. In praktische zin maken onderhoud en schoonmaak een belangrijk deel uit van het gezamenlijke werk.

Wat betreft inspiratie is het gesprek belangrijk, dat wat de bewoners bindt en motiveert dient onderwerp van gesprek te zijn en blijven. Maar het wordt ook gevierd, zowel in de vorm van feesten als bij een tweetal woongemeenschappen in de vorm van gezamenlijk gebed. Tot slot zijn er inspirerende voorbeelden en grondleggers die blijvende inspiratie bieden.

Een factor die volgens Meijering van invloed zijn op de levensloop van de woongemeenschap is de gezamenlijke ideologie. Het valt op dat die meer in het gezamenlijk praten, doen en vieren zit en minder in regels, statuten of documenten.

Op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak of rol?

Het antwoord op de derde deelvraag verschilt nogal per woongemeenschap. Ik onderscheid de gerichte actieve inzet enerzijds op doelen of voor doelgroepen in de samenleving en anderzijds voor de eigen bewoners. Het accent bij de op de samenleving gerichte woongemeenschappen ligt op gastvrijheid en opvang. Verder speelt hier milieu en duurzaamheid een rol in enkele woongemeenschappen. Voor de eigen gemeenschap gaat het om onderlinge hulp en steun en het bieden van een sociaal netwerk; dit is uiteraard in alle gemeenschappen het geval maar bij de woongemeenschap van ouderen is dit ook duidelijk de maatschappelijke functie. Hiervoor zijn er ook een aantal voorwaardenscheppende activiteiten nodig, zoals onderhoud en het genereren van inkomsten; in de praktijk gaat daar veel werk en tijd inzitten. Daarnaast is er het contact met de buurt en het naar buiten treden. Er is geen sterke behoefte tot het uitdragen van een bepaald gedachtengoed of bewustwording; dit sluit aan bij wat Rienderhoff concludeert in haar scriptie: hoewel idealistisch van aard zijn woongemeenschappen niet (meer) zo maatschappijkritisch en vertalen ze dit eerder in contact met de omgeving en minder in het uitdragen van ideeën of acties. Meijering noemt de relatie met de omgeving als de derde bepalende factor voor een woongemeenschap.

Wat is ‘het goede leven’ volgens bewoners van enkele woongemeenschappen in Nederland die zich een maatschappelijke taak hebben toebedeeld en hoe geven ze het samenleven en deze maatschappelijke inzet vorm?

Het goede leven is een leven in geborgenheid, van veiligheid, stabiliteit en zekerheid in een gemeenschap met anderen. Het is een leven met vriendschap in de vorm van onderlinge verbondenheid en betrokkenheid binnen de gemeenschap. Maar ook de betrokkenheid op de medemens. Het is een leven met ‘vrije tijd’, de ruimte om invulling te geven aan je leven in deze vorm van wonen, te kunnen doen waar je hart ligt, waartoe je je geroepen voelt. Het is een leven waar de ‘persoonlijkheid’ ruimte krijgt, als individu, als authentiek persoon. Het is een leven van ‘respect’ geven en ontvangen en elkaar in zijn/haar waarde laten. En voor sommigen is het een leven waar ‘geloof en God’ een dragende grond is.

De wijze waarop de woongemeenschappen dit goede leven vormgeven wordt heeft vier componenten waar in alle woongemeenschappen aandacht aan besteed wordt: de persoon, de groep, het materiële aspect en de inspiratie. Voor de persoon staat het zoeken naar balans centraal tussen alles wat persoonlijk en eigen is en het gezamenlijke. De groep zoekt naar alles wat de woongemeenschap als groep goed doet in organisatie, ontmoeting en activiteit. De woongemeenschap draagt zorg voor de materiële kant, met name gebouw en geld. De woongemeenschap moet geïnspireerd blijven en doet dat door gesprek, het vieren en soms gebed.

De maatschappelijke inzet wordt op heel diverse wijze vormgegeven. Door zich te richten op mensen buiten de woongemeenschap door voornamelijk opvang en gastvrijheid. Of door zich primair te richten op de eigen groep in het ondersteunen van elkaar. Elke woongemeenschap heeft zijn eigen

focus, bijvoorbeeld duurzaamheid. Er is altijd contact met de omgeving in een min of meer actieve wijze zonder dat er een grote drive is om maatschappelijk invloed uit te oefenen.

Rond welke vragen is verder onderzoek bij woongemeenschappen zinvol?

Hoewel het slechts om vijf, en vijf heel verschillende woongemeenschappen gaat is het opvallend hoe groot de overeenkomsten zijn. Daardoor is het goed mogelijk geweest antwoorden te formuleren op de deelvragen en de hoofdvraag. Door meer woongemeenschappen te onderzoeken kunnen er uiteraard meer nuances gevonden worden en wellicht ook meer afwijkende vormen. Het sluit aan bij mijn onderzoek bij de woongemeenschap Voormekaar en Meergeneratiewonen Nijmegen.

Nu heb ik, in navolging van de Skidelsky 's, het goede leven en de basisgoederen gekozen als invalshoek. Bij het onderzoekje bij *Meergeneratiewonen* refereer ik aan geleefde religie (Meredith Mc Guire), de spirituele dimensie van het concrete leven, zoals het leven in een woongemeenschap. In het onderzoek bij *Voormekaar* gebruik ik het begrip 'volheid van leven': Elisabeth Hense omschrijft spiritualiteit als 'zich laten leiden door intuïties van volheid van leven'. Het zou interessant zijn om met deze omschrijvingen van spiritualiteit, geleefde religie en volheid van leven, te kijken naar woongemeenschappen om te bekijken of dit aansluit bij het goede leven en de basisgoederen die ik nu als uitgangspunt heb genomen.

Van nieuwe vormen van gemeenschappelijk wonen zou het interessant zijn om te kijken hoe deze zich ontwikkelen. Bij de woongemeenschap voor ouderen is het goede leven vooral beschreven als 'persoonlijkheid', 'vriendschap' en 'geborgenheid'. Maar hoe houdbaar is dat? Blijven deze aspecten van het goede leven in stand wanneer de bewoners allemaal 10 of 20 jaar ouder zijn geworden? Kan het samenleven in deze vorm doorgang vinden? En kan een woongemeenschap van ouderen de maatschappelijke rol van samen zelfstandig en beschermd oud worden wel vervullen op deze wijze?

Ook de ontwikkeling van nieuwe vormen van religieus leven is interessant, hoe zal zich dit ontwikkelen, zijn gemeenschappen als Focolare wat al lang bestaat en het jonge Kleinklooster de kloosters van de toekomst? En welke rol spelen zij in het religieuze en kerkelijke leven?

Van een andere orde, maar zeker actueel, is de vraag naar de mogelijkheden van herbestemming van kloosters als mogelijke woonplek van woongemeenschappen.

Tot slot is er de vraag naar de maatschappelijke taak en rol die deze woongroepen vervullen; hoewel ik ze hier op geselecteerd heb en er dus ook vele woongemeenschappen zijn die veel minder maatschappelijk gericht zijn, is die zeker van belang te noemen. Wat is hun maatschappelijke waarde? In hoeverre werken zij aan maatschappelijke verandering? Of hebben zij, om met Martine Vonk te spreken, een transitiekracht?

Die kracht zit in het goede leven waar de bewoners van de woongemeenschappen naar streven, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor elkaar, maar ook voor de mensen en de maatschappij met wie ze verbonden zijn en waar ze zich voor inzetten.

4. Samenvatting

Waarom kiezen mensen ervoor om in een woongemeenschap te wonen? In deze scriptie heb ik deze vraag proberen te beantwoorden door op zoek te gaan naar wat oprichters en bewoners beschouwen als 'het goede leven' en hoe ze dat vormgeven. Mijn vraagstelling is: Wat is 'het goede leven' volgens bewoners van enkele woongemeenschappen in Nederland die zich een maatschappelijke taak hebben toebedeeld en hoe geven ze het samenleven en deze maatschappelijke inzet vorm.

Om hier een antwoord op te vinden heb ik deze vraag uitgesplitst in drie deelvragen.

1. Waaruit bestaat 'het goede leven' waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven?
2. Op welke manier geven ze vorm aan het gemeenschappelijk wonen?
3. Op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak of rol?

Onder woongemeenschap wordt hier verstaan: Een groep mensen waarvan de leden ervoor gekozen hebben om met elkaar te leven in een gebouw of wijk op basis van gedeelde idealen, een gezamenlijk doel en zich als groep een maatschappelijke taak of rol heeft toebedeeld.

Dit is een kwalitatief empirisch onderzoek en als methode is gekozen voor het interview. Ik selecteerde vijf woongemeenschappen die een maatschappelijke functie vervullen, niet ouder zijn dan 25 jaar en een variatie laten zien in vorm, locatie, achtergrond en bewonersgroep. Op één na zijn de interviews gehouden met twee bewoners van de woongemeenschap tegelijk.

Om de vraag naar wat het goede leven is te kunnen beantwoorden heb ik gebruik gemaakt van de zeven basisgoederen van Robert en Edward Skidelsky zoals zij die omschrijven in het boek 'Hoeveel is genoeg'. Deze basisgoederen zijn de aspecten van het goede, dat wil zeggen nastrevenswaardige, leven: gezondheid, geborgenheid, respect, persoonlijkheid, harmonie met de natuur, vriendschap en vrije tijd. De mens streeft ernaar deze te verwezenlijken, op welke wijze vinden we dat terug bij deze bewoners van woongemeenschappen?

In het tweede hoofdstuk worden de resultaten van de vijf interviews beschreven, gehouden tussen november 2016 en maart 2017, bij vijf woongemeenschappen: Polderdrift, een ecologische wijk in Arnhem Zuid; Kleiklooster, een woongemeenschap op christelijke basis in Amsterdam Zuid Oost; Pioniershof, een woongemeenschap van ouderen in Twello; Feniks, een Emmaüs woongemeenschap in Tegelen; Focolare, een religieuze woongemeenschap in Nieuwkuijk.

Bij de eerste deelvraag 'Waaruit bestaat 'het goede leven' waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven?' blijkt dat alle basisgoederen wel voorkomen in de interviews maar niet in dezelfde mate. Het minst 'Gezondheid' of vitaliteit en 'harmonie met de natuur', dat lijkt geen basisgoed te zijn. 'Respect' is van belang, evenals 'Persoonlijkheid' als autonomie, individualiteit, onafhankelijkheid, inclusief eigen bezit. 'Geborgenheid' in de vorm van veiligheid, stabiliteit en zich thuis voelen is essentieel. De belangrijkste basisgoederen zijn 'vriendschap' als een netwerk van onderling verbonden en betrokken mensen en 'vrije tijd' als doen wat je wilt doen, wat belangrijk is voor jou. Ik heb een achtste basisgoed toegevoegd, 'God en geloof' als belangrijke drijfveer voor een aantal woongemeenschapbewoners.

De tweede deelvraag, 'Op welke manier geven ze vorm aan het gemeenschappelijk wonen?' heb ik onderverdeeld in vier categorieën: de persoon, de groep, de woonplek en de inspiratie.

De persoon streeft naar een goede balans in de woongemeenschap: eigen vaardigheden en talenten kunnen gebruiken, grenzen kunnen aangeven, een balans vinden in geven en ontvangen en aandacht en betrokkenheid ervaren; de persoon heeft ook buiten de woongemeenschap een eigen leven.

Als groep is het belangrijk elkaar goed te (leren) kennen en daar gelegenheid voor te scheppen of te organiseren. Aandacht is er voor omgaan met meningsverschillen, besturen en besluitvorming en ontwikkeling waarbij participatie van de bewoners centraal staat. Voorwaarde is een evenwichtige groepssamenstelling en een goede relatie met de omgeving.

De woonplek, het materiële aspect van de woongemeenschap, is essentieel. Dit komt tot uiting in de vormgeving van gebouw en buitenruimte, onderhoud en schoonmaak. Meer gezamenlijk bezit dan de collectieve ruimtes is op de meeste plekken niet aan de orde.

Het geïnspireerd worden, het delen van visie en doel, gebeurt op verschillende manieren: door gebed, gesprek hierover of het vieren ervan.

Bij de derde deelvraag ‘op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak of rol?’ blijkt dat elke woongemeenschap daar een eigen invulling aan geeft, onderverdeeld in vijf categorieën: maatschappelijke taak voor een bepaalde doelgroep, maatschappelijke rol voor de eigen bewoners, maatschappelijk rol in de buurt, voorwaardenscheppende activiteiten en de wijze van naar buiten treden. Het accent bij de maatschappelijke taak ligt bij onderdak en gastvrijheid, en soms ook hulpverlening. Dan is er inzet voor milieu en duurzaamheid en het bieden van religieuze en levensbeschouwelijke vorming. Voor de eigen bewoners is dat het bieden van hulp en steun en het bieden van een sociaal netwerk. De maatschappelijke rol in de buurt varieert sterk in mate van activiteit en participatie. De voorwaardenscheppende activiteiten zijn het onderhoud aan gebouw(en) en buitenruimte en het genereren van inkomsten. De woongemeenschappen treden naar buiten door voorlichting, publiciteit en het uitdragen van hun ideaal en praktijk. Meer onbewust hebben ze een voorbeeldfunctie en kunnen een inspiratiebron zijn.

Mijn conclusie is dat het goede leven in de woongemeenschappen een leven is in geborgenheid, van veiligheid, stabiliteit en zekerheid. Het is een leven met vriendschap in de vorm van onderlinge verbondenheid en betrokkenheid binnen de gemeenschap maar ook op de medemens. Het is een leven met ‘vrije tijd’, ruimte om invulling te geven aan je leven in deze vorm van wonen, te kunnen doen waar je hart ligt, waartoe je je geroepen voelt. Het is een leven waar de ‘persoonlijkheid’ ruimte krijgt, als individu, als authentiek persoon. Het is een leven van ‘respect’ geven en ontvangen en elkaar in zijn/haar waarde laten. En voor sommigen is het een leven waar ‘geloof en God’ een dragende grond is. Dit krijgt vorm in aandacht voor de persoon, de groep, het gebouw en de inspiratie. De maatschappelijke taak of rol richt zich zowel naar buiten in de vorm van inzet voor anderen als naar de eigen groep. De woongemeenschappen zijn verbonden met hun omgeving en staan midden in de samenleving.

5. Bibliografie

Drop, N. *Meergeneratie Woonproject Nijmegen. Onderzoek naar spiritualiteit bij een woonproject in oprichting*, Paper Master Religiestudies, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015.

Drop, N. *Woongemeenschappen als bronnen van maatschappelijke vernieuwing*, Paper Master Religiestudies, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015.

Emmaüs Feniks. www.emmaus-feniks.nl (geraadpleegd op 18 maart 2017).

Emmaüs Zin in je leven. <https://emmaus.nl/emmaus-zin-je-leven> (geraadpleegd op 5 april 2017).

Federatie Gemeenschappelijk Wonen, www.gemeenschappelijkwonen.nl (geraadpleegd op 11 juli 2016).

Focolare. www.focolare.org/nederland (geraadpleegd op 12 februari 2017)

Hense, E. *Vernieuwingsinitiatieven rond eten, zorg en geld in Nederland*, Amsterdam: VU University press, 2015.

Kleiklooster. www.kleiklooster.nl (geraadpleegd op 27 november 2016).

'Klooster Sint Agatha'. (Advertentie). *Volzin*, september 2016.

Kraker, S. de. *Eco-agency: The self-efficacy, action logics and intentions of ecovillage initiators in the Netherlands*, MSc Thesis, Wageningen University, 2015, 36-42.

Kruk, B.v.d. 'We werken keihard om anderen straks te laten onthaasten.' *Volzin*, juli 2016.

Landelijke Vereniging Centraal Wonen, www.lvcw.nl (geraadpleegd op 18 juli 2016).

Landelijke Vereniging Groepswonen van Ouderen, www.lvgo.nl (geraadpleegd op 11 juli 2016).

McGuire, M. B. *Lived Religion*, New York, 2008.

Meijering, L. *Making a place of their own*, Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, 2006.

Nieuw Wij, *Blogs 23-10-14, 3-2-16, 14-7-16*, www.nieuwwij.nl (geraadpleegd op 25 juli 2016).

Nissen, P. 'Spiritualiteit en spirituele praktijken: enkele inleidende overwegingen', In: *Spirituele methoden in de geestelijke zorg*, Studiedag 20 juni 2014.

Pioniershof. <http://www.lvgo.nl/woongroep/woongroep-de-pioniershof/> (geraadpleegd op 12 november 2016).

Polderdrift. www.polderdrift.nl (geraadpleegd op 29 november 2016)

Rienderhoff, Y. *Een andere wereld of een wereld apart*, Masterscriptie UvA Politicologie/Vrouwenstudies, Amsterdam, 2007.

Servicepunt Anders wonen anders leven, www.omslag.nl (geraadpleegd 25 juli 2016).

Skidelsky, R. en E. Skidelsky. *Hoeveel is genoeg*, Antwerpen: De Bezige Bij, 2013.

Verhoeven, N. *Wat is onderzoek*, Den Haag: Boom Lemma, 2011.

Vonk, M. *De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen, van groot naar kleiner, groots!*, Lezing, Stoutenburg, 2014.

Wester, F en V. Peters. *Kwalitatieve analyse, Uitgangspunten en procedures*, Bussum: Coutinho, 2004.

Bijlagen

Bijlage A. Mail met verzoek om interview

Geachte mevrouw... /meneer... ,

Mijn naam is Nelleke Drop (55) en ik ben bezig met de Masteropleiding Religiewetenschappen aan de Radbouduniversiteit in Nijmegen. Deze studie is gericht op het doen van onderzoek naar religie en spiritualiteit.

Het onderwerp van mijn Masterscriptie is woongemeenschappen. Ik ben op zoek naar de drijfveren van bewoners van woongemeenschappen en op welke manier zij het samenleven en hun maatschappelijke inzet vorm geven.

Ik ben zelf erg betrokken op het onderwerp: ik deed twee kleine case-studies de afgelopen periode en zelf woon ik ook in een woongemeenschap.

Nu wil ik ongeveer vijf woongemeenschappen, die ook een maatschappelijke rol spelen, nader onderzoeken aan de hand van interviews.

(Daarbij hoort zeker ook een woongroep van ouderen. Omdat ik al meerdere woongemeenschappen in de stad op mijn lijst heb staan heb ik de voorkeur voor een kleinere plaats.

De Pioniershof kwam ik tegen op de website van de LVGO.)

Concreet is mijn vraag: is het mogelijk een interview te hebben met twee personen van de woongemeenschap. Waarvan bij voorkeur één van de twee er al langer woont of bij de initiatiefnemers hoort.

Mijn ervaring is dat een interview met 2 mensen tegelijk goed werkt. Het interview wordt opgenomen en later uitgewerkt. Meestal duurt een interview niet langer dan een uur.

Mijn streven is om de interviews zoveel mogelijk in november en december te laten plaatsvinden.

We kunnen de afspraak in het weekend plannen, maar ook door de week is mogelijk.

Graag zou ik, als u bereid bent hier aan mee te werken, een afspraak maken.

Ik hoop van harte op een positieve reactie.

U kunt me altijd eerst nog om meer informatie vragen.

Met hartelijke groet,
Nelleke Drop

Bijlage B. Vragenlijst interviews

1.

Kun je kort de geschiedenis schetsen?

De ontwikkeling? Stand van zaken nu?

Wie waren en wie zijn er bij betrokken?

Kun je jouw geschiedenis metschetsen?

Hoe ben je erbij betrokken geraakt. Hoe is jouw betrokkenheid nu?

Wat was je motivatie om hier in te stappen?

2. Wat zijn jullie doelen, wat willen jullie bereiken?

Maatschappelijke taak of rol?

Als woongemeenschap?

Waarom vinden jullie dat van belang?

3. Wat doen jullie, wat betreft jullie maatschappelijke inzet?

Hoe geven jullie dat vorm? Hoe doen jullie dat samen?

Hoe is jullie relatie met de omgeving?

Met de samenleving?

4. Hoe wonen en leven jullie samen?

Wat doen jullie om het samenleven vorm te geven?

Wat doen jullie samen, hoe organiseren jullie het samen?

Op welke manier houden jullie het gemeenschapsleven vitaal?

5. Je kunt ook zo (bv duurzaam wonen) op jezelf, wat is de meerwaarde van de woongemeenschap?

Wat ondervind je aan steun van de gemeenschap?

Wat heb je daarvoor nodig? Wat is daarbij van belang?

En last?

6. Waarom woon je hier al die tijd?

Waarom past dit bij jou?

Is je motivatie nog dezelfde als toen je kwam, hoe zou je die nu omschrijven?

7. Hoe houd je het vol?

Wat helpt jou om hier te kunnen wonen en deel te nemen?

Van de groep, de omgeving, jezelf?

Wat houdt jou gaande? Wat drijft jou?

Wat houdt jullie als groep gaande?

8. Wat hopen jullie voor de toekomst?

Voor de woongemeenschap, voor jezelf?

Bijlage C. Legenda van de interviews

Waaruit bestaat 'het goede leven' waar de bewoners in deze woongemeenschappen naar streven?

1. Gezondheid
2. Geborgenheid
3. Respect
4. Persoonlijkheid
5. Harmonie met de natuur
6. Vriendschap
7. Vrije Tijd
8. Geloof en God

Op welke manier geven ze vorm aan het gemeenschappelijk wonen?

- a. Inzet talenten en vaardigheden
- b. Grenzen aangeven
- c. Balans in geven en ontvangen
- d. Leven buiten de woongemeenschap
- e. Aandacht en betrokkenheid van de woongemeenschap
- f. Persoonlijke roeping
- h. Samenstelling van de groep
- j. Organiseren of faciliteren van ontmoeting
- k. Samen zelf vormgeven aan de woongemeenschap
- l. Omgaan met verschillende meningen en inzichten
- m. Samen werken en samen optrekken
- n. Bestuur en besluitvorming
- p. Hoe ontwikkelt de woongemeenschap haar organisatie
- q. Relatie met de buurt, organisatie en groepen
- r. Vormgeving van het gebouw
- s. Onderhoud van het gebouw
- t. Gemeenschappelijk bezit
- u. Gebedsmomenten
- v. Idealen en ideeën worden gedeeld, aandacht voor de visie en inspiratie.
- z. Inspirerende grondleggers of voorbeelden

Op welke manier geven ze vorm en inhoud aan hun maatschappelijke taak of rol?

- A. Gastvrijheid, opvang en onderdak verlenen
- K. Hulpverlening
- P. Inzet voor milieu en duurzaamheid
- Z. Religieuze en levensbeschouwelijke vorming
- H. Onderlinge hulp en steun
- Y. Een sociaal netwerk bieden
- C. Actieve rol in de buurt
- D. Participatie in een lokaal netwerk en maakt onderdeel uit van de buurt.
- F. Gebed voor anderen als belangrijke rol in de samenleving
- W. Het bieden van vrijwilligerswerk

- J. Plegen van onderhoud aan gebouw en omgeving
- M. Het genereren van inkomsten om de maatschappelijke taak of rol te kunnen vervullen
- E. Voorlichting en publiciteit
- R. Voorbeeldfunctie of inspiratiebron voor anderen.

